

KAZINCZY FERENCZ EPISTOLAI.

I.

Kazinczy egész pályáját terveivel s harcaival, — egész életét, ifjúkori rajongásával s a férfikor tetterejével, — egész szívét, a családja s barátai iránt érzett őszinte ragaszkodásával, — egész lényét, a nemzeti nagyságba s jövőbe vetett reményeivel megtaláljuk Költői Leveleiben. Nem túlzás, midőn azt állítjuk, hogy Kazinczyt mint embert, író, s mint irodalmunk vezérét ezen levelekből ismerjük legjobban. A legtöbb műve alig hozható kapcsolatba életével s a szonettek kivételével alig van költői műve, mely magára az emberre s egész valójára annyi világot vetne, mint epistolái.

Érezte, hogy nehéz feladatra vállalkozott, midőn barátait egy-egy epistolával óhajtja meglepni. Nem mellőzhette teljesen a személyi vonatkozásokat, de mégsem óhajtotta erejét »gyáva Gelegenhetsgedichtekre« pazarolni.¹ Eszmét s lelket, mindenkit érdeklő gondolatokat kellett a lényekhez fűzni, hogy versét a közönséges alkalmi versek sorából kiragadják.

Személyhez szólnak epistolái, de barátainak neve sokszor csak címül szolgál valamely költeményhez, melyben azután szíve érzelmét, egész gondolkozását s felfogását festi. Csak bánatát, szenvedéseit nem említi. Ír mindenről, mi lelkét hevíti, mi barátait érdekelheti, de egyetlenegy szóval sem érinti azt a mély gyötrelmet, mely lelkét kínozza, midőn hű felesége s kiskorú gyermekeinek bizonytalan jövőjére gondol. A gond s szegénység réme nehezedik lelkére, de nem óhajt szenvedésein azzal könnyíteni, hogy a nyilvánosság előtt elpanaszolja kínjait. Egyszerű leveleiben is alig érinti a családjával folytatott folytonos pörlekedést s viszálykodást, költői leveleiben pedig célzás sem történik azokra a keserves perczekre, melyek sokszor elrabolták nyugalma. Ellenkezett egész felfogásával s irányával, hogy képét fesse költeményeiben a rideg valóságnak, mely csak fájó könnyeket facsarhat ki a hallgató szeméből, mely nem gyönyörködtet, hanem elkésérit s mely az életet a maga kéréhetetlen valójában tárja elénk.

¹ Kazinczy — Cserey Farkasnak. 1809. okt. 17.

1811-ben »az egész esztendőben Ispotálynak« van berendezve otthona. Remeg, hogy elveszti gyermekeit, kik folyton betegeskednek, — aggasztja feleségének gyöngélgedése s kínozza főleg az a gondolat, hogy megrendült saját egészsége is. 1810. július havában veszedelmes tüdőgyulladásba esett s azóta folyton érez rándulást, szúrást tüdeje jobb szárnyán. Gyorsan elakad lélekzete, sétáit s kertjének gondozását is kénytelen abbahagyni, mert rögtön elfárad s kimerültség fogja el. Lelkiismerete tiszta s nem is azért fél a halál gondolatától, mert majd számot kell adnia földi életéről, — a halál csak azért rettenetes, mert el kell szakadnunk azoktól, a kiket szeretünk és kínzó főleg azért, »hogy nincs mind megtéve, a mit elvégezve szeretünk volna látni«. ¹ Ragaszkodik az élethez, mert gyönyörködni akar gyermekeiben, — az képezi szíve leg-szentebb vágyát, hogy még megérje felserdüléseket s lássa azon eszméknek csiráját lelkökben, melyekért ő küzdött.

× Feljajdul a csapások súlya alatt, de visszatér gyorsan önbi-zalma is és újra örül az életnek, ha állapota csak némi javulást mutat. A baj mindig megrázza lelkét, de nem temeti magát vég-kép a sötét képek s emlékek közé, mindig megtalálja a mentő s vigasztaló gondolatokat, melyek a búskomorságtól megóvják. Szenvedései daczára szépnek találja az életet s a legsúlyosabb csapások között sem esik kétségbe. Öröme, boldogsága nem ismer határt, de bánatának mindig korlátot szab józan, egészséges gondolkozása. A biztos életcél, a munka szeretete, gyermekeinek s feleségének egyetlen mosolygása eloszlatja sötét gondjait, édesnek s szépnek mutatják életét.

Gondolkozását, egész életfelfogását megtaláljuk *Egy Római Arczászhoz* (1811. febr. 21.) cz. költői levelében, melyet Toméczy Ferenczhez írt.

Toméczy 30 évet töltött mint táborigazgató a hadseregben, sok viszontagságon esett keresztül a háborús világban, öreg napjaira visszavonult az ujhelyi zárdába, hol unalmában költeményeket is írt. Kereste Kazinczy ismeretségét, több levelet s költeményt küld a széphalmi mesternek, ki azután barátsága jeléül a fenti epistolával tisztelt meg. Toméczy viharos multja elég anyagot szolgáltatott volna a költeményhez, — más költő ki is aknázza volna ezen kedvező alkalmat, de Kazinczy irtózott a dicsérő s magasztaló rigmusok zengedezésétől s nem óhajtott a néppóéták s falusi kántorokkal versenyre kelni.

Vendégül hívja az öreg piaristát, hadd gyönyörködjék az is mindabban, mi az ő szívét lelkesíti:

Messzéről látja meg majd házamat
Egy dombnak ormán, mely a kis falu
Felett emelkedik . . .

¹ Kazinczy — Sipos Pálnak. 1810. júl. 13.

Egy asszony, akit mind azok szeretnek,
 Kik hozzá vagynak vagy tág vagy szorosbb
 Kötéssel fűzve, két szép kisedével,
 Kiknél még Guido sem fest bájosabbat,
 Hiven fogadja vendégét . . .

Őszinte szívvel üdvözlí a házába érkező vendéget, büszkém mutatja összegyűjtött rézmetszeteit, festvényeit s gazdag könyvtárát. S ha elfáradtak a tudományos vitatkozásban, úgy háza elé vezeti vendégét, hogy elteljék az ő lelke is azon páratlan gyönyörrel, melyet a zöldelő rétek, kalászos rónák, a »szent tölgyliget« s »mustot-hozó tetők« látása nyújt. Nem mogorva ember lakik a széphalmi házban, hanem egy boldog férfi, ki elérte szívének minden vágyát, ki

... a gonosz sors üldözésinek
 Nem gyáva homlokot vet ellenébe,
 Nem retteg semmit, és semmit nem óhajt,
 Békében él magával, a világgal . . .

Kazinczy nem minden ok nélkül volt büszke ezen költői levelére, melyben saját bevallása szerint nemcsak családi boldogságát s Széphalom gyönyörű fekvését, hanem egész »Lebensphilosophiáját« is festi. (Kazinczy — Siposnak. 1811. febr. 28.)

Boldognak érzi magát, de mégis van egy titkos vágya, melynek teljesülését epedve óhajtja. Az ég megáldotta a legszerényebb, férjéért mindenét feláldozó, hú feleséggel, — van kis lánya is, kit féltékenyen óv minden bajtól, de várja, folyton imádkozik, hogy fia is szülessék, ki eszméit örökölje, ki egykoron folytassa megkezdett harczait s kövesse példáját. 1809. okt. havára várja a kis vendég megérkezését, de már hónapokkal előbb gondoskodik méltó fogadtatásáról.

Első gondja ismerősei s barátai sorából kiválasztani oly keresztapát, kinek tiszta jelleme, hazafias lelkesedése mintaképül szolgáljon születendő fiának. Azt óhajtja, hogy gyermekeinek a Haza, a Rény, a Szép s Jó szeretete képezze jellemét s ezen tulajdonságokat megtalálja gr. Ráday Pálban, kit már 1809. május 12-én felkér a keresztapai tisztségre. »Az ő nagy-atyja és az ő ipa nekem nagy idolumaim voltak s maradnak. Ennek a két nagy embernek emlékezete, ebben az egy nékem igen becses barátomban egyesülvén, őtet kértem meg a születendő fiam keresztatyjának . . .« (Kazinczy — gr. Dessewffy Józsefnek. 1809. szept. 3.)

Ráday szívesen veszi a megtiszteltetést s Kazinczy megírja a *Gróf Ráday Pálhoz* cz. epistolát, melyben találó példáját adja annak, mikép lehet a tisztán személyi vonatkozásokat is egy általánosan érdeklő eszme szolgálatába rendelni.

A nemzet nagyjainak, önfeláldozó fiainak képe s példája lebegjen a serdülő gyermek szeme előtt, — nemzeti büszkeségre,

a nyelv s nemzeti irodalom szeretetére, — makacsságra s nem gyáva félelemre kívánja gyermekeit nevelni. Óhajtja, hogy születendő fia id. Ráday Gedeont a tudomány, költészet,

a csendes Virtusok' dicső munkájában
Tekintse tisztelt mesterének . . .

br. Prónay László példája oktassa arra, mikép kell megvédeni »Ulysszesi szent álnoksággal« a harczok dühös részében a nemzet jogait, — maga a keresztapa pedig oktassa arra az életbölcsségre, mely nem vágyik csalfa fényre, hanem a szépben, jóban és csendes családi életben leli fel boldogságát.

Kazinczy elküldi a kész verset barátainak, — büszkén hirdeti, hogy ezen »francia izlésű Epitre«-ben sikerült végre a francia könnyűséget, elevenséget, enyelgést magyar nyelven kifejeznie. Rímes versekben írta meg az epistolát s felhívta barátainak figyelmét különösen arra, hogy ezen költeményben alkalmazza először czéltudatosan az elisiókat. Szokása szerint most is megemlíti, hogy rímekben szegény nyelvünkben nehéz feladat volt a költeményt ebben a formában megírnia: » . . . kilencz nap dolgoztam olly nehéz munkával, mint ha fát vágtam volna«. (Kazinczy — gr. Gyulay Ferencznének. 1809. szept. 20.)

Barátai már előre biztosítják, hogy születendő fiát a legnagyobb szeretettel fogják keblökre ölelni, Kazinczy pedig türelmetlenül várja a pillanatot, hogy végre lássa, csókolhassa neve s eszméinek örökösét.

A régóta várt családi esemény 1809. okt. 15-én köszöntött be Kazinczyékhoz. A végzet azonban meghíúsította az apa legszébb reményeit, mert az óhajtott fiú helyett megszületett harmadik leánygyermek: Anna Sophronia. Várta, óhajtotta a fiút, de midőn újra leánya született, oly örömmel üdvözölte a kis jövevényt, mintha soha másról nem is ábrándozott volna. Egyszerre álomnak tűnt fel eddigi reménykedése, mely szétfoszlott, de szúrós tövist nem hagyott vissza lelkében.

Kazinczy kezdetben úgy tervezte, hogy a költeményt a tényeknek megfelelően átdolgozza, de szándékáról lebeszélte Berzsenyi, ki oly szépnek találta a verset, hogy bűn volna azon minden változtatás:

Barátom! a gonosz tzakó megcsalt Téged!
Hogy várt fiu helyett ismét leányt hozott . . .
— Nem mindenkor lel ám *Kazinczyt* a tzakó! —
Haggyán! Remélj! s versed tedd el jövendőre!
Ne bántsd! Illy szépet változtatni bűn.
Ha kell, ha nem, kérlek, hadd ugy a' mint van,
Tovább fog ez élni minden leányidnál . . .

Majdnem két évig kellett Kazinczynak várnia, míg végre teljesült régi vágya s megszületett 1811. június hó 18-án várt fia: Marcus Aemilius Franciscus.¹ — Rousseau iránti rajongásából nyerte az újszülött az Emil nevet s Kazinczy el is határozta rögtön, hogy a sur l'Education elvei szerint fogja fiát nevelni. Boldogsága nem ismer határt s lelkesedéssel értesíti összes barátait, hogy végre van immár fia is.

Barátai résztvesznek örömeiben, sorban üdvözlik a boldog apát, kinek szívét különösen meghatja egy eddig ismeretlen, lelkes ifjúnak, az akkor 19 éves Helmecey Mihálynak, ódája, melyben nemcsak Kazinczyt dicsóíti, hanem kijelöli az újszülöttnek pályáját, melyet követnie kell, ha dicső apjához méltó akar lenni:

Kazinczy! Honunk Gesznere, Nemzetünk
Parnaszszuszanak Lelke, 's kecsangyala
Örülj, betölté a' kegyelmes
Ég Sophiádban örömmreményed . . .

Te nagy reményű kised, Atyád dicső
Nyomán eredj a' pályafutásnak! itt
Majdan Hazád 's Eldődeidnek
Védgeniusza ápolandnak . . .

Kazinczy örömmel vette Helmecey ajándékát, észrevette rögtön, hogy kezdő íróval van dolga, de meglátta azon sajátságokat is, melyek mindenkor elismerő ítéletre tarthattak számot. A klasszikus versforma, szokatlan s új kitételek, magasan szárnyaló nyelvezet rögtön meggyőzték Kazinczyt, hogy az ifjú költő az ő irányához csatlakozott, őt vallja mesterének. Sietett is rögtön új tisztelőjét keblére ölelni s megerősíteni azon hitben, hogy csakis az általa mutatott ösvényen haladhatunk előre.

Feleletképen megírja 1811. nov. 27. *Helmecey Mihályhoz cz.* epistoláját, melylyel mesteri példáját adja annak, hogy az alkalmi verseket a lángész mindig »interesszanttá tudja tenni, nem úgy mint a' közönséges fejek, kiknek efféle verseik nem egyebek mint rigmusok«. (Kazinczy — gr. Dessewffy Józsefnek. 1811. nov. 28.)

Kazinczy, midőn az áldás első csókjaival halmozza el újszülött fiát, nem hírt, nevet, fényt s gazdagságot kért részére, hanem

Hogy ötlet Ámor és a cháriszok
Vegyék szent oltalmokba, hogy szemét
Ezek nyissák fel látni, ezek tanítsák
Irtózni a' rútát, 's a' mi szép, szeretni.

¹ »A' Rousseau Emiljét olvasván huszonöt eszt. előtt, már akkor jött az a phantásiam, hogy ha valaha fiam lesz, e nevet viselje«. (Kazinczy — gr. Dessewffy Józsefnek. 1811. jún. 22.) »A Marcus név az Aemiliusok között Rómában egy olyan emberé volt, a' kit én azon véghetetlen szép Oratójiáért, melly a' Sallust. fragmentumai közt feltaláltak, . . . nagyon tisztellek«. (Kazinczy — Kis Imrénének. 1811. jún. 27.) A Ferencz nevet apja után kapta.

Ha teljesül ezen vágya, úgy gyermeke mindig rajongani fog a nemzeti nagyságért, hátalalt szívvel fogja Dayka, Berzsényi, Dessewffy, Nagy Pál, Prényi s Majláth nevét emlegetni. És ezen hősök közé avatja rögtön néhány sorral ifju tisztelőjét, Helmezczyt is:

Te pedig

Gerjeszd mellyében a' szép lángot, és
Gerjessze példád együtt énekeddel. —

Rajongását, szeretetét, melylyel családja iránt viseltetett, kiterjeszti barátaira is. Résztvesz örömeinkben, vígasztalja bánatukban és iparkodik ugyanazon józan életbölcseiséget, mely a csapások idejében az ő lelkének vígasztalást nyújtott, — ugyanazt az izzó hazaszeretetet, mely az ő keblét hevíti, — ugyanazon eszméket, melyekért ő rajong, — ápolni, terjeszteni és elhinteni szívükben. Sokszor maga is úgy érzi, hogy epistoláiban többet philosophál, mint a mennyit a költemény természete megenged.

Megdöbbenéssel hallja a hírt, hogy Debreczen 1811. április havában porrá égett. Sajnálja a város pusztulását, de nem gondol arra, hogy a rettenetes csapásról egy epistolában megemlékezzék. Osztozik barátainak fájalmában, kiknek háza, mindene odaveszett, de egy tűzvész, bármily szomorú gondolatokat támasztott is lelkében, nem látszott eléggé alkalmas tárgynak költői feldolgozásra. Nem is írta volna meg sohasem a *Nagy Gáborhoz* cz. epistolát, ha egyenesen fel nem kéri annak megírására: »Kivánták tőlem az Epistolát, 's nem önként buzgott ki belőlem«. (Kazinczy — Berzsényinek. 1811. nov. 22.)

Maga jegyzi meg, hogy »sovány volt a' théma« s felette nehéz volt a köznapi tárgyat költői formába önteni. Műve teljesen az alkalmi versek sorába súlylyedt volna, ha benne tisztán barátjának bánatát festi, de viszont félt attól is, hogy, ha nagyon is eltér a tárgytól, úgy költeménye majd »inkább hasonlít Dissertatiohoz, mint Epistolához«. (Kazinczy — Kis Jánosnak. 1811. nov. 22.) Költői Leveleiben bizonyos jókedv, pajzánság vonul végig, mert »az Epistolaris Musa enyelegni szeret«, de óvakodnia kellett a tréfától, »mert a szomorodotthoz tréfásan szólni annyi mint ingerlés«. Az epistola megírása alaposan próbára tette Kazinczy erejét, de megállta helyét s legyőzte az akadályokat.

Nem festi a borzalmas tűzvész lefolyását,

mely Debreczennek

Öt nyolczadát vad lángja alá borítá, . . .

hanem megtalálta a szomorú jelenségben azt a részt, mely minden időben nemesnek, szépnek fog tetszeni: »Nagy Gábor Debreczeni tudós Prokator Úr Áprilisban az idén földig égett, és ezen égésben elveszté gazdag Bibliothécáját 's közel 40 vastag folio tomus Col-

lectióját, mellyek inkábbára Origin. Manuscriptumokból állottak. Ő még is mindenekfelett Processusainak Actájiról gondoskodott, hogy Principálisai meg ne károsítassanak 's házának veszteségét csendes phlegmával nézte«. (Kazinczy — Döbrentei Gábornak. 1811. decz. 24.)

Kazinczy epistoláinak egyik legfőbb sajátsága az elmélkedés s bölcselkedés. E tekintetben teljesen korának gyermeke. Berzsenyi ép oly szeretettel meríti a philosophia köréből költeményeinek tárgyát, mint Kis János, kit a kortársak magasztalva hirdetnek a magyar nemzet philosophus költőjének.

Kazinczy szánja Nagy Gábor egész philosophiai rendszerét, mert »csendes phlegmával«, arczrándulás nélkül nézte háza pusztulását, mert a rideg ész szavára hallgatva nyugodtan tekintette a csapást s romlást, — szánja barátját, mert Zeno tanítását követte, ki büszkén hirdette:

Hogy neki nem fáj a mi fáj, hogy a kín
Nem kín, s a veszteség nem veszteség. —

Legyen büszke és daczos az ember, zárja magába fájalmát,
ha emberi gonoszság tör ellene, mert a kiontott könnyek csak a
támadó ellenfél diadalát nevelik, — de ha az ég gerjed haragra,
ha a kérlelhetetlen sors sújtja,

s elveszi tőlem,
Vissza a mit adni nem tud. Akkor én
Gyermekké lészek, érzem a csapást,
S hogy érzem, vallja kínos nyögdelésem.

Semmiféle filozófiai rendszer nem jöhet összeütközésbe azon örök igazságokkal, melyek az emberi természetben birják alapjukat. — Az ember érző lénynek van teremtve, szánia kell bús percekben barátait és önönmagát, éreznie kell a csapások súlyát, — de a józan észnek is van szava, mely megóv a kétségbeeséstől. Nem az az erős, ki hidegen, érzéketlenül fogadja a sors csapásait, hanem igazi férfi az, ki nem szenved gyáván, kislelkűen.

A Nagy Gáborhoz intézett epistola megértése még nem okoz különös nehézségeket, — könnyen érthető a költemény, mert a filozófiai gondolatokat a való élethez fűzi s a lélektani fejtegetések is inkább a száraz tények kiszínezésére szolgálnak.

Már nehezebben érthetők azok az epistolák, melyekben tisztán filozófiai kérdésekkel foglalkozik s melyeknek tárgya semmiféle vonatkozásban sem áll a reális világgal. A lét s megsemmisülés, mindenség s ennek végső oka, lélek s halhatatlanság, tudás s sejtés, az emberi ismeret s ennek határai folyton foglalkoztatják elméjét. Töprendkedik s elmélkedik, de ép a leglényegesebb pontokban nem képes határozott eredményre jutni.

A *Gróf Török Lajoshoz* írt epistolában már bevallja, hogy a tapasztalaton kívül eső dolgokat emberi észszel fel nem foghatjuk, hogy az igazság nem absolut, hanem csak egyéni igazság, nem tudás, hanem csak hit s sejtés: »Az én ideám azon dolgokért, melyek *supra me* vannak ez: A' sokoldalú statuája az Igazságnak a' Rotunda közepén, centrumában áll, mi pedig a peristyl peripheriájában tolongunk elébb tovább. Minden punctum itt más meg más képet ad. Csak az a' kérdés, hogy a' sokoldalú kép, mely punctumnál tekintetik legillőbben, Isten, örökkévalóság etc. távol vagyok attól, hogy tagadjam, de ezek nem az én szememnek való tárgyak. Nekem elég azt az Istent ismerni, mely bennem lakik.« (Kazinczy — Sipos Pálnak. 1812. febr. 5.) Sohasem tagadta a legfelsőbb lény létezését, de irtózott a gondolattól, hogy a *supra me* dolgokat a tapasztalat körébe vonja, meglegedett azzal, hogy szívébe, belsejébe tekintett, hol mindenkor meglelte a legfontosabb kérdésre a feleletet.

Felfogására nagy befolyással volt Sipos Pál, a sárospataki kollégium tudós tanára, kivel állandóan levelezett s szívesen elvitatkozott filozófiai kérdésekről. Sipos szakszerűen tanulmányozta Kant és Fichte elméleteit, mélyen behatolt a két kiváló elme rendszerébe, — Kazinczy inkább műkedvelő maradt, ki gyorsan belefáradt az elvont kérdések tárgyalásába. Mindig elismeri, hogy a filozófiának megvan a maga haszna, de már elítéli azt az irányt, mely még az iskolában is a metafizikai kérdések feszegetését tette a tanítás középpontjává. Mindketten az ész jogát védik s nem irtóznak semmitől sem inkább, mint »a' nevetséges superstitiótól«.

»Az Istenekkel truczoló« Prometheusban látják az örök igazságot kutató s meggyőződéséért szenvedni tudó férfi eszményképét. Prometheus az ész s tudás képviselője, ki igazsága tudatában még az olyposi istenekkel is kész felvenni a harcot s velök szembe szállani. Hasonló s emberfölötti küzdelmet kell még ma is megvívnia mindenkinek, »ki világosítani akarja az elméket«, ki meg akarja »támadni azokat a' védekezéseket, melyeket a' babonáság megszentelt«.

A Prometheusban kifejezett eszme mindig érdekelte az emberiséget s Goethe is ezen tárgykörből meríti egyik legérdekesebb költeményéhez az anyagot. A költeményben kifejezett gondolatok annyira megtetszettek Siposnak, hogy 1811. szept. 23. felkéri Kazinczyt annak lefordítására: »... kimondhatatlan vágyásom volna az ideált a' te pennából folyó lélekkel elevenítve olvasni...« Kazinczy teljesítette Sipos kérését, lefordította a költeményt, mely azután 1813-ban nyomtatásban is megjelent.

A vers megjelenése oly megbotránykozást keltett egyesek lelkében, hogy a fordítót, kiadót és a cenzort, ki a költemény megjelenését engedélyezte, fel akarták jelenteni. Ítéletök szerint Goethe oly »rossz« ember, hogy műveit nem is lenne szabad lefordítani, — a kiadó s fordító pedig szigorú büntetést érdemel

mert ily istentagadó elvek terjesztésével teljesen aláássák a közönség jámbor gondolkozását. Korbély Mihály, pécsi kanonok, csak akkor állott el a feljelentés szándékától, midőn megtudta, hogy Kazinczy felesége s lányai katolikus hitben nevelkedtek.

Kazinczy nem sokat törődött »az ily dongók dongásával« s miként egykor Prometheus, ő is bátran hirdeti:

Üss, tömlöcözz, csipdestess vasfogókkal,
Állíts a tüzmáglyára . . .
Hitem', ha kell, bármely kínos halállal
Akár mely gyötrelmekkel, megpecsétlem . . . .

A *Sipos Pálhoz* írt epistola Kazinczy egyik legnehezebben érthető verse. Az elvont fejtegetések, a gondolatok tömörsége, a kifejezések s nyelvi nehézségek, de főleg az a körülmény, hogy Kazinczy sokszor tagadva fejezi ki, a mit állítani akar, ezer akadályt gördítenek megérthetése elé. Keletkezése összefügg azon filozófiai vitatkozásokkal, melyeket a két ember a boldogság s szabadság mibenlétéről egymással folytat. Az epistola filozófiai fejtegetéseit teljesen lehetetlen Fichte rendszerének, főleg pedig *Anweisen zum seeligen Leben* stb. cz. munkájának ismerete nélkül megértenünk. A költemény tulajdonkép azon rövid kivonatnak visszhangja, melyet Sipos Pál 1812. febr. 5. Fichte említett művéből készített s Kazinczyval közölt.

Minden az Éntől függ, az Én teremti meg az abszolút boldogságot s szabadságot, melytől az embert semmiféle hatalom nem foszthatja meg. Az a szabadság s boldogság, mely okát a Nem-Énben, vagyis az embertől független körülményekben bírja, csupán látszólagos boldogság s képzelt szabadság. Csak az az ember szabad, ki csupán önmagától függ, — és boldog az, ki nem az élvezetekben, hanem a lélek tevékenységében találja üdvét, mert mindkettőt önmaga határozza meg. Elvesztette már boldogságát s szabadságát, ki a Nem-Énben véli azokat feltalálni.

Hatással volt Kazinczy epistolájára Sipos Pálnak *Erkölt*s, *Szabadság* cz. költeménye is, melyben újra megerősíti Fichte fel-fogását, hirdeti elveit:

Erkölt! Szabadság! hív ör-angyalok
Kik a' jámbort belől őrzitek;
. . . . . Aki bízni tud
Magával, a' bír mindennel.
Nagy ő magában és kívülről,
Nem kölcsönöz fényt ő magának;
Nagyobb azoknál, kik kevéljen
Mutattyák, a' mi nem tulajdonok . . .
Bár Zeus haragja szirthez kösse le,
Bír ott is embert lelkesíteni . . .

Kazinczy maga vallja be, hogy »szörnyű mélység az a Fichte tudománya«, s őszintén beismeri, hogy nem képes mindenben megérteni, annál kevésbé helyeselni elveit. Minden az Éntől függ, ámde felfogása szerint az Én tévesen is alkothatja meg a maga világát, hiszen az ember még arra sem képes, hogy a rosszat a jótól, az igazat a tévestől s helytelentől mindig megkülönböztesse:

Két, két isten van; és bizony nem egy!
 Szelíd az egyik s jóltevő; szeret
 Segélni a jámbor botlón, s tévedéseit
 Megszánva nézi, s jobb ösvényre vonzza . . .
 Kaján a másik, és bukásnak örvend;
 Fénybe öltözik, hogy csalhasson . . .

Csak az a nagy kérdés, hogy az Én felismerje a jötevő s a gonosz istent, hogy észrevegye, mikor veszi fel emez amannak köntösét s felismerje:

Hogy a fehér, kit híven tisztелеk,
 Csak álkép, s alatta a kormos ül . . .

Kazinczy, ki népe rabságát érezte s siratta, ki egy egész nemzettel felvette a küzdelmet, hogy azt akarata ellenére is a boldogabb jövő felé vezesse, egész világát, minden eszméjét látta Fichte rendszerében megsemmisítve. Túrni az önkényt, túrni a rabságot szótlanul, némán s nem érezni a bilincsek szorítását, mert az ember önmagában is fellelheti boldogságát s szabadságát, a legveszedelmeoseb tanításnak ismerte. Fichte okoskodása »szörnyű metaphisicus« és Kazinczy meggyőződése tiltja, hogy elveit kövesse. Nem is akar többé ily kérdésekkel foglalkozni, hiszen sorsa más téren jelölte ki hivatását. De meggyőződéséből nem enged s epistoláját is azzal a tréfás mondással fejezi be, hogy a bölcs is csak akkor szabad, ha nem hallja este s reggel a börtön kulcsainak csikorgását:

. . . S a bölcs *szabad*?
 Oh az, ha néki csendes éjszakát
 S jó reggelt nem mond másnap a . . . *profősz*.

Sipos azt hitte, hogy Kazinczy tréfás hangja, melyet a legkomolyabb kérdések feszegetésében használ, tulajdonképp gúny, melylyel egész filozófiai rendszere fölött pálczát tör. Megneheztelt s Kazinczy azzal óhajtotta barátját kibékíteni, hogy az epistolát Kenderessy Mihályhoz czimezte, ki szintén filozófiai tanulmányokkal foglalkozott: »Vedd tiszteletem jeléül ezt az Epistolát. Hirdesse az, hogy mi egymást szeretttük, hirdesse, hogy mi kerestük a Valót és hogy lelkeink nem váltak idegenekké egymás eránt, ha

ellenfelen állottunk is . . . » (Kazinczy — Kenderessy Mihálynak. 1816. febr. 11.) Csak Sipos halála után nyerte vissza az epistola eredeti címét: »Manicheusi Epistolám Sipoşhoz vala intézve. A széplelkű ember meg vala szomorítva általa, mert azt hitte, hogy az az *Ich* Philosophiáját nevetségessé teheti. Így azt Consil. Kenderessy Urhoz intéztem, a' mint tudod, Sipos meghala, így tehát annak felette ismét a' Sipos neve áll, 's Kenderessihez mást fogok írni«. (Kazinczy — Döbrentei Gábornak. 1817. jan. 25.)

Említettük már, hogy Kazinczy lehetőleg mellőzi az epistolákban a személyi vonatkozásokat s mindig valamely magasabb eszmét, gondolatot fűz a száraz tényekhez. Nem azért írja epistoláit, hogy barátait magasztalja, erényeiket dicsőítse, hiúságuknak hizelegjen, hanem saját eszméit óhajtja terjeszteni, elveit fejtegetni.

Mindig dédelgette a kezdő írókat s nagyobb szeretettel viseltetett az ifjabb nemzedék, mint irodalmunk régibb munkásai iránt. Irányt mutatni, műveltséget s tudást terjeszteni, az embereket felvilágosodott gondolkozáshoz szoktatni, bizalmat önteni s hitet ébreszteni, szeretetet hinteni az elfásult szívekbe a nemzeti irodalom iránt, előkészíteni a biztos fejlődés útját, ez képezte élete s működésének igazi hivatását. Nélküle el sem tudjuk képzelni az átalakulás s újjászületés nagy korszakát, működésének áldáshozó hatása kiterjedt a nemzet egész életére. Elsősorban az írókat öleli kebléhez, de nem feledkezik meg azokról sem, kikről gondolja, hogy egykoron még fontos hivatás vár nemzetünk életében. Kijelöli mindenkinek működése körét, kiosztja a szerepeket s arra törekszik, hogy már ifjúkorukban fölébressze a kiválasztottak szívében a lelkesedést azon eszmék iránt, melyekért küzdeni fognak. Belát az emberek lelkébe, tekintetbe veszi nemcsak a hajlamot s tehetséget, hanem a születést, és tudja, hogy a főurak gyermekei ősi szokás szerint inkább a politikai téren érvényesíthetik tehetségöket. A fény s gazdagság, születés s az ezekkel járó jogok kiváltságos helyzetet biztosítanak ugyan tulajdonosaiknak, de nemessé, becsülésre méltóvá csak az önfeláldozó munka, a szerzett érdem teheti az embert.

Ezeket a gondolatokat, eszméket fejtegeti a *Báró Wesselényi Miklóshoz, Miklós Fiához* cz. epistolában.

Az epistola Tőkés János azon levelének hatása alatt keletkezett, melyben a fejedelem tiszteletére Zilahon rendezett ünnepélyről számol be Kazinczynak: »Egy Lovas század, és egy Gyalog század tevő meg a Vármegye nemessei közül Februárius 12-én, mint jó Fejedelmünk születése napján Zilahon a tiszteletet. Gyönyörű látás volt, midőn itt nyílik egy kapu a' Trombita szóra, 's ki ugrat onnan egy Nemes lovas, rendbe szedi magát, amottis sebess lépésekkel megyen egy Gyalog, mindenik siet a' kirendelt helyre, minden felöll Kard és Puska és a' szép Fejér Toll a fekete csákóba. Alig pillanthatá el az Ember magát, hát látja, hogy lobogó zászlója alatt vezet egy Lovas századot a' tizenkét esz-

tendős Wesselényi Miklós, ki magát ideje felett a bámulásig ki jegyzette, 's ugyanazért mind a' Lovasságnak, mind a' Gyalogságnak Adjutáns kapitánya, egy Szeg sárga tüzes, Török paripán, 's Századját (Colon) Oszlopból a Vár Megye Háza előtt nagy sebeséggel Artzba tette . . . » (Tőkés János — Kazinczynak 1809. febr. 17.).

Kazinczyt ezen sorok »olly tűzbe hozták«, hogy azonnal hozzáfog az epistola megírásához, mely azután 1809. márcz. 10. elkészült. (Kazinczy — Berzsényinek. 1809. márcz. 10.)

Saját gyermekeként szerette az ifjú Wesselényit, ki viszont a legnagyobb tisztelettel ragaszkodott személyéhez. Kazinczy 1805-ben látta először a fiatal gyermeket, midőn Zsibón néhány napot a Wesselényiek vendégszerető házában töltött. Feledhetetlen benyomást tett Kazinczy a gyermek lelkére, ki az együtt eltöltött perczek után »örökké jobban jobban óhajtja személyét«. (Wesselényi — Kazinczynak. 1806. szept. 21.) Kazinczy az első találkozás alkalmával rögtön észrevette a fiatal gyermek kiváló tehetségeit, s ezentúl folyton a legnagyobb érdeklődéssel kíséri fejlődését. Nemcsak apjával és Cserey Farkassal közli gondolatait, észrevételeit, melyek a nagyreményű ifjú jövőjére vonatkoznak, hanem iparkodik annak tanítóival s nevelőivel is szorosabb barátságot kötni, hogy ezúton is befolyást gyakorolhasson annak lelkére.

A gyermek, ki apjától tanulta megszeretni a magyarság ügyét, kit apja már mint gyermeket komoly gondolkozáshoz s foglalkozáshoz szoktatott, ki nem azt tanulta meg először:

a mit a nagy házak magzati . . .
 . . . . . hogy gillétjökön
 Két sorban álljon-e vagy egyben a gomb,
 S nanking legyen most, bársony majd nadrágjuk,
 S cravátjokat bodorral kell-e még,
 Vagy már bodor nélkül megkötniök,

ki gyönyörködve hallgatta apja hazafias szavait a gyűléseken s vitatkozásait az otthon összegyűlt vendégsereggel, ki mint a jövő nemzedék mintaképe. tűnt fel előtte, — ily ifjú a legboldogabb reménnyel töltötte el Kazinczy keblét. Előre sejtette magasztos hivatását, — érezte, hogy az utód teljesen apja ösvényére fog lépni s be fogja váltani azon ígérletét, melyet még 9 éves korában tett. midőn a megyei gyűlésen először felszólalt: »Oh Atyák, higyjétek el, az én lelkem olly kész, hogy mindenütt nyomba követnélek . . . számot tartsatok reám, Atyák; el ne felejtsetek, hogy én ma Hazafinak áldoztam fel magamat . . .« (ld. br. Wesselényi Miklós — Kazinczynak. 1806. ápr. 9.).

Nem fél attól, hogy az ifjú Wesselényi alásülyedt a köznapi emberek sorába, meggyőződésé vált a hit, hogy ezen gyermek soha alacsonyúságra nem fog vetemedni. Nem is azért oktatja, inti,

mintha buzdító szavakra szüksége lenne, hanem mert a végtelen szeretet, melylyel a gyermek iránt viseltetik, azt így parancsolta: » . . . engedje meg, hogy némely intést adhassak; nem mintha rettegnék, hanem azért, mert azoknak, akik szeretnek, természetes hibájok a félsz.« (Kazinczy — ifj. br. Wesselényi Miklósnak. 1810. ápr. 26.)

Különösen két dologra figyelmezteti az ifjút: óvja a főurak közös betegségétől s figyelmezteti önmérsékletre, megfontoltságra.

Nemzeti csapásnak tekinti, hogy főuraink külső fényre, hiú czímekre s kitüntetésekre vágyanak, hogy egyedüli vágyuk »az alacsony ragyogáson kapás«, mely pedig magában hordja a »szolgai lelkűségét«. Méltányosnak tartja, hogy az érdem, az önzetlen fáradozás elnyerje méltó jutalmát, de már szigorúan elítéli azokat, kik nem magasabb szempontból dolgoznak, nem a jót magáért szolgálják, hanem »kulcs, csillag s kereszt; s titulusért« buzgólkodnak, hogy hiúságukat kielégítsék. Ezeknek tettei teljesen nélkülözik az erkölcsi alapot, mert árulásra s minden gonoszságra kaphatók, ha ezáltal elérhetik céljukat.

Kazinczy csodálta az id. Wesselényi törhetetlen akaraterejét, de átlátta azt is, hogy macacsságával nemcsak személyének szerzett sok ellenséget, hanem ártott sokszor a közügynek is, hiszen mindig akadtak, kik a személyt nem tudták az eszméktől elválasztani. A féktelenségtől, az apa indulataitól, szenvedélyeitől már nagyon is félti az utódot. Irtózik a gondolattól, hogy a fiú örökölhette apja erőszakos természetét s talán ő sem lesz képes okos körültekintéssel úgy megalkudni a körülményekkel, hogy megfontoltságával többet használjon nemzetének, mint a mennyit »simulni nem tudó feszességgel« koczkáztat. A születés, ősi származás, óriási nagyon nemcsak különleges helyzetet biztosít, hanem nagyobb terheket is ró az ember vállára, melyeknek meg kell felelnie, ha nem akar nevetséges színben feltűnni. A régi világ az erények legszebbikének tartotta elvérzeni a harczmezőn, -- a modern fel fogás a béke napjaiban is számít a hazafi munkájára. Tettekkel bizonyítsa be, hogy nem a véletlennek köszöni kiváltságos helyzetét, hanem nemes tulajdonságai biztosítják részére az elsőséget. Éreztesse mindenkor,

Azért legelső, mert hogy ő legérdemesebb . . .

A Wesselényi tiszteletére írt költeménnyel közeli rokonságot mutat a *gróf Desselwffy Józsefhez* intézett epistola.

Amott szelíden, inkább oktatta szól, itt már a gúny fegyvereivel küzd s kíméletlenül támadja azokat, kik nagyon hangos szóval hirdetik a hazafiságot, de titkon mégis kitüntetésre vadásznak. Elvek s hit megtagadása, ravaszság s szolgálalkúság jellemzi ezen száználmas hősöket, kik oly szerepet játszanak, melytől az önérzetes, jellemes férfi visszaborzad. Ezen gyászvitéznek képviselő-

jévé Sztricsák-Herculest¹ teszi, ki minden megaláztatásra kész, hogy célját elérhesse:

Tiszteld tehát nagysága érzését,
Te is Sztricsákban . . . . . ő
Csúszása-közben annyi döfdősést,
Ah, annyi bántást, annyi durva szitkot
'S cselédi zaklatásokat! — mi ketten
Azt elviselni nem tudnánk — eltűre.
Tiszteld a bajnoklelket benne, mely
Csüggedhetetlen bátorsággal vítt,
Hevült és reszketett, izzadt s fagyott,
Míg végre a czélnál látja már magát,
S borát most ő is Istenekkel issza . . .

Hiába küzdesz, hiába dolgozol önzetlenül s áldozod fel minden percedet a közjónak, hiába véded a nemzet jogait s siratod néped pusztulását, — hiába áldott meg az ég tehetséggel, józan észszel s bölcseséggel, nem számítasz mégsem az emberek sorába, mert

nincs rojt s kereszt, — nem lészesz Excellenc!

Kevesen a főurak közül szegődtek oly szent lelkesedéssel a nemzeti ügy szolgálatába, mint gróf Dessewffy József. Kazinczy teljes mértékben méltányolta érdemeit, a legnagyobb elismeréssel hódol barátja nagyságának. Csodálja európai műveltségét, széleskörű tudását, erkölcsi bátorságát, jelleme tisztaságát, főleg tiszteli azon buzgalmát, melylyel irodalmunk s nyelvünk kiművelésében buzgólkodik. Meggyőződéssel vallja, hogy az egész országban nem talált férfit, ki felülmulná erényben és büszke volt barátságára, mert Dessewffy az az ember, »ki a nagyokhoz nem tolja, nem fúrja magát, kinek nem kell czifra, és épen ezért méltán fénylik, és jobban, mint azok, a kik rongy által ragyognak«. (Kazinczy — Cserey Farkasnak. 1809. aug. 16.)

Ismeretségük s barátságuk kezdete még Kazinczy kassai tartózkodásának idejébe esik. Nincs nagy korkülönbség köztük (Dessewffy szül. 1772. febr. 13. M. P.), de az előkelő főúr szívesen vallja Kazinczyt a maga mesterének, kinek példáját követni óhajtja. Első leveleiben, melyeket Kazinczynak ír, kiérezzük a küzdést a nyelvi nehézségekkel, de érezzük előre azt is, hogy a fiatal főúr lelkesedése a nemzeti irodalomért nem lesz pusztán pillanatnyi fellobbanás: »Én; a ki nem othon, hanem az adriai tengernek partjai mellett, mester nélkül, tehetségem szerint, akar-nám mívelni, s gjakorlani hazám nyelvét, kényem szerint iro-

¹ »Unter Sztricsák habe ich kein Individium gemeint, sondern das ganze verächtliche Genus gemalt . . .« (Kazinczy — Rummy Károlynak. 1809. nov. 6.)

gatom a szókat; s ha nem botránkoznak meg rajtam a fondorók, tsak az annak az oka, hogj semmit sem adok a világra. Azonban, míg egj ollj tudós, s érdemes hazafi, mint te vagj, engemet jobbra nem tanítand; tulajdon külön, s ha nem is fontos, mégis nemellj szem fénnjvesztő okokkal gjámolított betűzésem (ortographia) mellett szabad fog lenni nekem megmaradnom . . . Küldj nékem magjar könjveket, kiváltképpen, ha a' te pennádbúl származtak, vagy eredtek, hogy addig, míg személljedet mesteremnek nem fogom választhatni, írásaid lehessenek tanítóim. Szeress; s bocsásd meg számos hibáit Jövendőbéli Tanítvánjodnak.» (Gróf Dessewffy József — Kazinczynak. 1794. márcz. 29.)

Mily máskép hangzik már ajkán az édes honi szó, midőn később az országgyűlésen a magyar nyelv jogai mellett szól; mily máskép ír, midőn már választott mesterével a nyelvújítás kérdéseiben vitatkozik!

Messze vezetne, ha e helyen kimerítően akarnók tárgyalni a két kiváló ember barátságát s későbbi meghasonlásukat, — elég annyit mondanunk, hogy nincs politikai s irodalmi kérdés, melyet egymással megbeszélés tárgyává nem tennének, s nem érheti egyikét sem öröm, sem bánat, hogy a másik barátjával nem érezne. Szmélyi vonatkozásukat talán legjobban fejezi ki azon egyszerű, de szívből fakadó néhány mondat, melylyel Dessewffy Kazinczyt házassága alkalmával üdvözli: »Mikor Graczbá vittek, sírtunk, mig vissza jöttél, gyászoltunk, most, hogy házasodol, tapsolunk . . .« (Dessewffy — Kazinczynak. K. F. 4. III. k. 337. 1.)

A nyelvújítás kérdéseiben Dessewffy nem helyeselte mindenben Kazinczynak túlzó álláspontját, de meggyőződésük különbsége nem élesedik ki annyira, hogy mint kérelhetetlen ellenfelek kerültek volna egymással szembe. Dessewffy Kazinczyt ismerte el a nyelv kérdéseiben a legfőbb tekintélynek, — őt tartotta a magyar irodalom megteremtőjének s ezen meggyőződésének az 1811. országgyűlésen is kifejezést adott, midőn a magyar nyelv jogait védve Kazinczy érdemeire hívja fel a nemzet figyelmét. Kazinczy büszke volt ezen kitüntetésre s nem csak ismerőseit tudósítja ezen váratlan örömről,¹ hanem egy epistolában (czíme: *Gróf Dessewffy József* 1802-ben Sáros, 5 és 7. Zemplény, 11. Szabolcs Vármegyék követ-

¹ »Tudja-e Uram Öcsém, hogy az én nevem a' populus rex (Virgil) Gyűlésében zengett? Igen is; Gróf Dessewffy József egy orátiót tartá a' 'M. nyelv' dolgában, s' nevem az ő szájából zengett a' Rendek előtt. Az én ambitióm rojtot pántlikát etc. etc. soha sem nézett olly dolgoknak, mellyeken kapni kelljen: de azt eleitől fogva óhajtottá, hogy valaha Diaetalis Követ lehessenek, 's ott egyenesség 's bátorság által ragyoghassak. Azt hetedfél esztendei szenvedéseim elérni nem engedték; 's ime legalább azt nyerték meg, hogy laetari possim laudari a laudatissimo Viro«. (Kazinczy — Kőlcseynek. 1812. febr. 5.)

Annái kedvesebb, legalább hízelkedőbb a' történet, mert minden Magyar Írók között csak én neveztettem — meg általa; nem valamely praeferentiából, hanem azért mert a' Tübingiai Jutalom kérdés vala szóban, mellyre Íróink között egyedül én feleltem. (Kazinczy — Fazekas Istvánnak. 1812. febr. 20.)

jéhez Febr. 13 d. 1812.) megköszöni barátjának a nem remélt figyelmet:

s az én nevem itten az országló nép
Gyülésében zenge ajakidról! a Te ajakidról! —
Oh nem várt ragyogás! Oh kedves zengzet! Ez egy fény,
És egyedül ez az, a mellyért ha szabad vala vágynom
Vágytam volna; kevély lelkem pulya díszre nem áhít...

A Dessewffy tiszteletére írt epistolában sötét képét festi az elfajulásnak, melyet a korhadt politikai viszonyok szültek, — a *Cserey Farkashoz* intézett költői levélben ezen vigasztalan napokat szembeállítja a boldogabb, de már eltűnt korszak éveivel, midőn a *Szlicsákok* még nem boldogultak, hanem a tehetség, erény s önzetlen munka nyerte el megérdemelt jutalmát.

A költemény megírására Cserey Farkasnak azon becses ajándéka szolgáltatott alkalmat, melylyel Kazinczynak autographiai gyűjteményét Mária Terézia, Bajtay Antal, Major Gergely s Barcsay Ábrahám kézírásaival gazdagította.

Kazinczy rögtön a becses ajándék vétele után elhatározta, hogy versbe önti érzelmeit, melyek szívét Mária Terézia kézírása láttára elfogták: »Édes barátom, a M. Therézia subscriptióját csókkal fogadtam, mert az az Asszony írta azt az egynehány betűt, a' ki a' magyar nemzetet szerette... Megpróbálom, kedves barátom, ha ezen indulataimat versbe önthetem e.« (Kazinczy — Cserey Farkasnak. 1810. jún. 25.) Kazinczy már 1810. júl. 27-én közli Csereyvel a költemény bevezető részét (1—33. 5.) sz. egyúttal ismerteti az epistola tartalmát s a gazdag anyagot, melyet feldolgozni szándékozik: »Ez igen hosszú epistola fog lenni, mert először a' nagy Therésianak gyönyörű képét fogom festeni; annakutána reá térek a' Barcsay levelére, mely teljes Patriotismussal, 's magasztalva emlitem Ürményinek és a' kopasz Poétának (Orczy Lőrincznek) neveiket, kik mindketten említettnek a' Barcsay levelében; úgy osztán a' Majoréra térek, 's ha a' plánom meg nem változik, Attyád magasztalására térek által, ki már a' Major levelében elég tárgyat ad a' poétai előadásra... Ezeket osztán barátságod 's köszönetem fogja bérekeszteni...« (1810. júl. 27.)

Azt gondolhatná az ember, hogy ezen különböző tárgynak egy költeménybe való foglalása csakis a mű egységének a rovására történhetik, — de Kazinczy, ki mindig ügyelt a formára, most is megtalálta az összekötő gondolatot, mely művészi egésszé fűzi az egymástól elütő anyagot. Nem sorolja elő szárazon a tényeket, hanem a kevésbé érdekes eseményeket csupán a főgondolat kiszínezésére használja. Az egész költeménynek tulajdonképeni célja karképet adni Mária Terézia uralkodásáról s a dicsőített királynő alakja köré csoportosítani azután a többi hősokeket, kik azonban csak arra szolgálnak, hogy a dicső korszak képét minél világosabban feltűntessék.

Kazinczy hálatelt szívvel gondol Mária Teréziára, ki ítélete szerint tisztelte a törvényt, szerette népét, — ki először hódolt a szabadabb gondolkodásnak, ki könnyített a szegény nép terhén, és kinek uralkodása alatt végre békében élt s fejlődött nemzetünk. Az ő uralkodása alatt dőlt meg a régi felfogás, mely szerint csakis fegyverrel, a harcmezőn szolgálhatjuk hazánkat, — az ő dicső napjaiban tért a nemzet a tudomány s műveltség útjára, mely époly biztos fegyver lehet a nemzeti lét megvédésében, mint az élesre fent kard:

Te nyugodalmat adtál nemzetemnek
 'S bőséget és virágzatot, s mivel
 Legfőbb szüksége a fegyverek fiának
 Az volt, hogy vérrel-ázott koszorúja
 Olajjal egyesüljön, a szelíd
 Minerva papjait lakunkba hoztad . . .

A rohamos fejlődés s haladás, a tudományok felvirágzása pedig csak úgy volt elérhető, hogy a fejedelem mellett nem önző s haszonleső, nem »a koncon kapók« foglaltak helyet, hanem oly férfiak, kiket Kazinczy epistolája magasztalva említ: egy Ürményi, Pászthory, Kaunitz, Swieten s az id. Cserey Farkas.

Cserey Farkashoz intézte az epistolát, s így a dolog természete is úgy hozta magával, hogy különösen barátjának édes apját s érdemeit kellett kiemelnie, ki Mária Teréziának egyik legbizalmasabb tanácsadója volt. Id. Cserey Farkas közbenjárásának köszönhette Major Gergely, ki Munkács börtöneiben ártatlanul szenvedett, hogy kiszabadulása után püspöki méltóságra emelkedett, — ő volt az,

A ki a foglyot a rongyolt öltözetben
 Elébe vitte imádott asszonyának,

és kérte a kegyes királynőt, hogy az ártatlan ember kínos szenvedése miatt méltó kárpótlást nyerjen.

Ily apára, ki önzetlenül szolgálta hazáját, ki Barcsaynak s minden igazi hazafinak jóakarója s pártfogója volt, ki nem alacsony bérért, hanem nemes szívének jósága szerint cselekedett, mindenkor büszke lehet az utód:

. . . örülj

Tündöklő származásodon, s kövesd
 Atyádnak tisztán fénylő nyomdokit,
 S haladj megfutni kezdett útadon.
Fényt bírni, s a fényt érdemelni, dísz;
Nem bírni, s érdemelni, nem kevésbb dísz;
De bírni, s meg nem érdemelni, szenny!
 Ezt mondja szíved, ezt leghűbb barátod . . .

Kazinczy »meleg szívvel« rajzolta Mária Terézia jellemét s midőn egyesek nem helyeselték magasztaló ítéletét, lelkesedéssel kelt »a nagy asszony« védelmére. Láta, hogy a nemzet gondolkozása az ő idejében kezd tulajdonkép símulni a nyugoti népek felfogásához, — irodalmi életünkben is új korszak kezdődik uralkodása alatt, — tehát elnézte a sok botlást s önkényt, melyet a királynő a nemzettel szemben elkövetett. Rosszul esett szívének, midőn lassan a köztudatba is átment a meggyőződés, hogy Mária Terézia édes szóval, czirogatással akarta megvalósítani azt a célt, melyet a kivont kard századokon keresztül nem tudott a nemzeti szívósággal szemben elérni.

Ismerjük Kazinczy politikai hitvallását ebben az időben, tudjuk, hogy már szakított ifjúkori ábrándjaival s többé nem a köztársaságnak, hanem a monarchikus elvnek a híve. Nem hirdeti többé azon eszméket, melyekért egykor majdnem a vérpadon vértzett el, mert úgy vélte, hogy a nemzet akkor is elérheti boldogságát, ha oly fejedelemnek hódol, ki népét igazán szereti, ki az igazi érdeket, nem pedig a hízelkedők csalfa tömegét tünteti ki kegyével s bizalmával. A szabadsággal — s ezt többször hangsúlyozza — csakis a felvilágosodott s művelt nép tud élni, — oly nép, mely nem ösztönei, hanem magasabb érzelmek hatása alatt tesz s cselekszik :

Ah, a szabadság nem nekünk való,
S nem a szabadságnak mi! Róma s Hellas
Kinőtt a más igazgatása alól,
S nagy lelke bírta fékezni önmagát.
Mi kiskorúk vagyunk, s bennünket az
Atyai fenyíték kapcsol egyűvé;
És a mit ott a köznek szent szerelme
Hatalmasan tanított a nagyoknak:
A jót szeretni s irtózni a gonoszt —
E törpe népnél nem tanítja szív,
De bér, de büntetés, s hideg parancs . . .

Kazinczy kevés költeményét becsülte oly nagyra, mint ezen epistoláját. Barátai »sírva« olvassák a verset, ő maga is büszke ezen művére, mert sikerült politikai nézeteit költői formába önteni. Meg volt győződve, hogy a versben kifejezett gondolatok még akkor is lelkesíteni fogják a nemzet szívét, midőn ő már rég befejezte földi pályáját: » . . . ez az Epistola tovább fenntartja nevemet, mint a' John 's Kinninger és Kreutzinger festése. Legalább tudom, hiszem, hogy az még akkor is lángot fog vetni a' szívébe, mikor az enyém már hamu lesz. Horvátunk felolvasta azt a' Judex Curiaenak, 's az könnyezve hallgatta . . . « (Kazinczy — Berzsenyinek 1810. okt. 13.)

Talán nagyon is részleteztük az itt tárgyalt epistolákat, de a nagy czélok s eszmék fejtegetése mellett ily alárendeltebb kérdé-

sek is bírhatnak fontossággal, ha egy ember jellemét s gondolkozását világosan látni akarjuk. Mindegyik epistola Kazinczy lelkének nemességét, mély érzelmeit tükrözteti vissza — és tanúságot tesz sokoldalú képzettségéről, nagy tudásáról. A nyelv s irodalom ügye foglalta le legtöbb idejét, de figyelme kiterjedt mindenre, társadalmuk minden bajára, a korszak összes fontosabb kérdéseire. Harcaiban sokszor éles fegyvereket használt, nem is találta meg mindig a helyes útát, midőn a nyelvről értekezett, de epistoláinak elvei, a bennök kifejtett gondolatok ma is megállják helyüket. Epistolái a mély gondolatok igazi tárháza, de mégis vannak kedvelt eszméi, melyeket első sorban kiemel, melyekre különös súlyt fektet s melyekre a nemzetnek különösen szüksége van. Hangsúlyozza főleg a családi élet szentségét s tisztaságát, az önzetlen munkát, a művelődés égető fontosságát, a gondolkozás újjászületését, melyek egyedül szolgálhatnak a nemzet biztos jövőjének alapjául.

II.

Külön kell tárgyalnunk a *Berzsenyihez* és a *Vitkovichhoz* írt epistolákat, melyeknek tárgya s eszmeköre teljesen elüt az előbb fejtegetett költői levelek tartalmától. Amott a jó családapát, a hű barátot, józanul gondolkozó embert s az önzetlen hazafit csodáltuk, — itt az aesthetikus, kritikus, nyelvész Kazinczy szól társaihoz, hogy elveit védje s ellenfeleit támadja. Amott az ember, itt az író nézeteivel ismerkedünk meg, ki Horatius útmutatása mellett oktatja tanítványait s foglalja verses formába meggyőződését.

Kazinczynak egykor az képezte vágyát, hogy mint országgyűlési követ szolgálhassa hazáját, de nemsokára belátta, hogy sem természete, sem vagyoni helyzete folytán nem igen számíthatna a politikai pályán sikerre. Fogsága után félve közeledtek feléje még régi ismerősei is s midőn visszanyerte lassan a bizalmat, midőn újra tisztelettel kezdték nevét emlegetni, már oly korba lépett, melyben nehéz lett volna új pályát kezdeni. Annyi tény, hogy az országgyűlésen is csak azt sürgette volna, amit mint író hirdetett: a mult maradi felfogásával való teljes szakítást, a megújhodást, újjászületést.

De ne fejtegensünk esetleges dolgokat, maradjunk a való tényeknél, hiszen ezek magukban is örök időre biztosítják halhatatlanságát, hirdetik dicsőségét s nagyságát a magyar nemzet hálás szívében. A legelemibb kérdések fejtegetésével kezdte működését, de lenézés lett osztályrésze, — kigúnyolták, hogy oly nyelv fel lendülésében bízott, melyet a nemzet legelőkelőbb gyermekei már is elfelejtettek, vagy szégyelve beszéltek, — irodalomról mert ábrándozni oly korban, midőn a költőt lenézték s megbecsülésre nem számíthatott, — a tudományok művelését, izlést, műveltséget sürgetett oly napokban, midőn a legmaradibb felfogás, elfogultság s csiszolatlanság jellemezte népünket, — és bízott a boldogabb jövőben akkor is, midőn nemcsak ellenségeink ülték a halotti tort vélt

halálunk fölött, hanem mi magunk is már közelegni éreztük a borzalmas véget.

Végig tekint szellemi életünk történetén s mindenkép igazolva látja saját elveit, melyeket közel félszázados pályája alatt hirdetett. Ott zengett szava a nemzeti felébredés első perczeiben, átélte a kezdet irtózatossághoz nehézségeit s ime ötven éves korában végre teljesülni látta szíve leghőbb vágyát, hogy lelkes tanítványok serege vette körül. De nem akart addig sírba szállani, míg írásba nem foglalja elveit, melyeknek irodalmunk eddigi haladását köszönhetjük. Ötven év tanulságait s kemény harcokban leszűrődött igazságait foglalja most versbe, melyek intő szózatul szolgálhatnak az utódoknak, hogy egyedül a művelt népekkel való eszmeközösség s nem a merev elszigeteltség biztosítja szellemi életünk fejlődését.

A két epistola kiegészíti egymást, — oly szoros kapcsolat van a bennök kifejezett gondolatok közt, hogy csakis együttesen tárgyalva adják meg Kazinczy írói jellemét. Ha röviden, néhány szóval szabad kifejeznünk a két költemény tárgyát, úgy azt kellene mondanunk, hogy az első főleg a verselési formákkal s a költemények nyelvvel foglalkozik, — a második »öklözéssel, rúgással, ütéssel, veréssel« ostorozza elveinek ellenségeit, a tömeg izléstelenségeit, mely csakis azt a költőt becsüli, ki

köztünk lett! köztünk nőtt! köztünk maradt meg!

Ezen két eszme vonul végig egész pályáján, ezen szempontok szerint osztja a babérokat, zengi a magasztaló dicséreteket. A forma s nyelvezet kifogástalansága, az idegen hatás mellett, azután legfeljebb érinti azon szempontokat, melyek mai felfogásunk szerint époly fontos tényezők a művészi alkotás megítélésében, mint amazok.

Jambusokban írja meg a Berzsenyihez intézett epistolát, de nem ragaszkodik szolgailag az időmértékes verselés törvényeihez, hanem megenged magának oly szabadságot, melyért a kortársak részéről bizonyára támadásoknak lesz kitéve:

Hogy jambusimra gáncs fog szállani,
Előre láttam! ők az iskola
Törvényeit bátran általszökdösik.
Becsülik a törvényt, de csak ha jó,
Becsülik a példát, de csak ha szép.

Azon törvény, mely szerint a verssornak tiszta jambusokból kell állnia, csak nyűg s teher, mely ellen már a klasszikus világ költői felemelték szavukat s megengedték, hogy a verssor 1., 3., 5. lábában spondeus is állhat. Horatius megrója Plautust, hogy a páros lábokban is élt spondeussal, de eltér a szokás által megállapított törvénytől és ujít ő is, midőn az 1., 3., 5. lábban már dac-

tylosi, anapästosi, — a páros helyen pedig már tribrachosi lábakat is használ.

Kazinczy nem sokat törődött ezen szabályokkal, nem követi vakon az iskola törvényeit, »nem ujjal méri a hangokat«, hanem kényes hallási érzete szabja meg a törvényt. Tiltakozhatik még a nagy Horatius is ezen eljárása ellen, ő bátran átlépi a törvényt és használja a verssor bármely lábában a spondeust, mert így találja a legszebbnek, mert ez ellen nem tiltakozik finom izlése. Csak »a babonának reszkető fia«, ki sem nem lát, sem nem hall, követi vakon Homeros verselését, — ő is magasztalja a dactylost, de nem mert Homeros élt vele, hanem mert szépnek találja.

A kontár, mivel Gyöngyössi adott rá példát, a rotyog-totyog-szotyog-potyog formában írta rimeit, — Kazinczy irtózik az ily verseléstől, mert finom érzése ebben nem lelhet élvezetet. Az izlés, aesthetikai érzés szabja meg a törvényt, — dönti le egyúttal a merev korlátot. Horátius is nagy mester, — ő lebegett szeme előtt, midőn ezen epistoláját megírta, de azért mégsem óhajtotta példáját követni, hogy egy verssorban »jambus, spondeus, dactylos, anapästos, tribrachis et pedes proceusmaton« előforduljanak.

◡ ◡ —   ◡ ◡ ◡   ◡ —   ◡ —   ◡ ◡ —   ◡ ◡
 pavidum | que lepo | rem et ad | venam | laqueo | gruem ¹

Horátius ezen verssora nem is lehet szép, — hiszen úgy hangzik, mint egy ócska, elromlott óra szabálytalan ketyegése. Kazinczy meggyőződése, finom izlése alapján ítél, — válogat és keresi a szépet. De nem úgy a rövidlátó, ki, mivel rá példát talál, a következő sorokat is szépeknek és »fület varázsló zengzetnek« fogja tekinteni:

◡ ◡ —   ◡ ◡ ◡   ◡ —   ◡ —   ◡ ◡ ◡   ◡ ◡
 Remegő | nyulakat | avagy | bitang | darut a | hurok . . .
 ◡ ◡   ◡ ◡   ◡ ◡ ◡   ◡ ◡   ◡ ◡ ◡   ◡ ◡ ◡
 Te szere | lem! ele | get epe | dek; ele | get iszom | az üröm | . . .

A vak indul vezetője után, a szolga teljesíti a parancsot, de az igazi költő túlteszi magát a korláton, ha finom érzése úgy kívánja. A szolgálalkú követ dob Daykának édes zengzetű dalára:

◡ —   — —   — —   ◡ —   ◡ —
 Homá | lyos bá | nat dül | ja lel | kemet . . .

mert törvény ellen került a második lábba a spondeus. Dayka ezért »ügyetlen s lomha verskovácsoló«, hiszen megszegte e szabályt és megengedett magának oly szabadságot, melyet a *szokás* tilt!

¹ Kazinczy a Berzsenyihez intézett epistola bevezető részének értelmét s czélzatát körülményesebben fejtegeti azon levelében, melyet 1809. okt. 29-én írt Rummy Károlynak.

Merész a hang és éles a vágás, melylyel Kazinczy a rím-kovácsokat s velök az újítás, szabadabb felfogás ellenségeit sújtja:

Oh, marhalelkek, méltók vonni igát,
Mert fül helyébe féket kaptatok;
Hányszor fakasztá engem már dongástok
Szelíd kacajra, hányszor már epére . . .

Érdekes az epistolának azon része, melyben a verselési forma jelentőségét s fontosságát fejtegeti. A verset a »Szózatosság« teszi verssé. A szózatosságot pedig a lábak »arányos és kedveltető egyezése« határozza meg. A legszebb gondolat is csak holt betű marad, nem lehet szép s nyújthat bájt, ha művészi forma nem önt a sorokba »hízelgő zengéssel éltet«. A mesterkelt forma azonban, mely a fölösleges czifraságban keresi a hatás alapját, sem lehet szép, mert túlságosan érezteti a nyögöt. Csupán a nemes egyszerűség, mely »csak gyanítani hagyja« a terhet, elégíti ki finom izlését.

A szélsőségeket Tinódi és a leoninisták példája mutatja. Amaz keveset ad a külsőre, emezek meg a sok teherrel elnyomják a gondolatot.

Tinódi a vers szépségeit egyedül a rím s a sormetszet alkalmazásával vélte elérhetőnek. A kényes fül azonban nem fog gyönyörködni a »rest és siket« versekben, melyeket

vén Tinódink
Szikszó borától fülve, dúdola . . .

Nincs bennök szózatosság, mert nagyon is közel járnak a köznapi prózához. Rímei szerfelett gyöngék, mert »házát s hazát, és szálát meg valát, s vagyont s hagyjont« toldoz együvé. Ha csak némi hatást óhajt a költő elérni. Úgy feltétlenül ügyelni kell legalább arra, hogy az összezsindülő szótagok egyező időmértékkel bírjanak. Ez a legkevesebb, amit a rímtől meg kell követelnünk. A verselés ezen neme legfeljebb abban az esetben számíthat elnézésre, ha ihlettel s »fentebb szárnyalással« zengik, miként Zrinyi, »ki egünkön csillagként ragyog«.

A másik szélsőséget a tordai Gyöngyösy »átkozott leoninusai« mutatják. Már mint kezdő író foglalt állást ezen költői iskola ellen, — annyiszor kimutatta eddig is ezen versek izléstelenségét (pl. a prozódiai tollharczban, midőn Baróthi védelmére kel), hogy az epistolában már csak ismétlésekbe bocsátkozik. Lenézéssel, teljes haraggal sújtja a költőt, ki oly verseket gyárt és még nagyobb élességgel ostromozza a közönséget, mely ily gyerekes bohóságokban leli kedvét:

A lagzisoknak részegült cigányaik
Tibullnak mennyei kellemű leányát
Piros csizmába bujni kényszeríték,
Hogy cincogásaik mellett a Homer

S a sánta Músa táncát lejtegetvén
 Pajkos bokáit összecsatogassa,
 S a csürhe nép közt vad kacajt röpítsen.
 A részegeknek tetszik e veszettség . . .

Kazinczy folyton hangoztatja a magyar nyelvnek az idő-
 mértékes verselésre való rátermettségét. Szinte csodálkozik, hogy
 csak Sylvester vette észre »nyelvünk ezen szózatossz folyását«, ki
 más hűrokat vont az eddig »zörgő, czinczogó« lantra. Syl-
 vester azonban nem talált méltó követőkre s az idegen múzsa
 nemsokára elnémult

a rekedt koboz
 Nyívását kedvelő sereg között . . .

Csak Ráday költé fel hosszú, mély álmából Tiberis s Ilissus
 szép lányát, kinek szózatát azután gyönyörrel leste Péczel zöld
 árnyékiban. Kalmár, »a pór zarándok« kezében még tompa hangot
 ejte a lant, — Rajnis, Baróthi s Révay már több bájjal pengetik
 húrjait, — míg végre Virág teljesen átérzi s elsajátítja a klasszikus
 múzsa minden kellemét.

Kazinczy nem tagadta a rím fontosságát, jól tudta, hogy
 tisztán az időmértékben a magyar fül nem fog élvezetet találni.
 Elfogadta Ráday elméletét s leglelkesebb hirdetője lett azon verselési
 nemnek, mely az időmérték mellett nem ejti el a rímet sem. A nem-
 zeti sajátságot összhangba hozta az idegen formával, — kibékítette
 a százados ellenfeleket, kik végre

Szerelmes összeölekezésbe keltek,
 S viszálykodásuk harcza véget ért. —

Ily gondolatmenet után jut Kazinczy ahhoz a ponthoz, hogy
 saját irányát, saját elveit ismertesse. A verselés nemét, mely egyedül
 biztosíthatja költészetünk művészi fejlődését, már megjelölte Ráday,
 neki csupán a költemények nyelvezetéről s azoknak tárgyáról kell
 szólnia. Annyiszor kifejtette e tekintetben is véleményét, ismertette
 álláspontját, hogy az epistolában már csak összegezi máshol
 elmondott nézetét. Múzsája

nem leánya az aegis-csörtetőnek,
 Nem egyik húga a Delphi szent urának,
 Nem öltözött Cyprusnak bájjövésébe
 S a zengő pánczél szárnyas tánczait
 Palassal felhők közt nem tánczoló,

nem a harcok s szenvedélyek tüzét éneкли, hanem a szív szelíd
 érzelmét s a természet szépségeit. A sullogó Bodrog mellett akadt
 ezen gyöngéd, szelíd s szemérmes leányra, ki bár honunk szülöttje,

szívben s lélekben velünk érez, mégis szokatlan, újszerű hangon selypíti nyelvünket s nem érti a durva nép beszédét. Báróczy oktatta a válogatott, finom s csengő beszédre, — énekei idegen bájt s szépséget lehelnek. A klasszikusoktól, az olasz, francia s német műzsától tanulta a dal művészetet. Nem csoda, hogy kezdetben idegennek tekintik, de majd megszokják selypítő hangját, hiszen a rózsa is, bár a külföld virága volt egykoron, idővel mindenkit elbájolt szépségével. — Neve: Xenidion s Etelke, idegen s magyar hangzású. Szelid, jámbor, néha dévaj s csintalan, — csak akkor veszi el türelmét, akkor sújt megvetéssel s haraggal, ha

a félbolond s a félokoska
 Dagálylyal járúl ő elébe. (Az Én Sugallóm.)

Legjobb barátjai, kegyeltjei: Kis, Berzsenyi s »Rózának« boldog férje, Kisfaludy, kik nem vegyülnek a dőre pórhad közé, nem kongnak-bongnak rekedt szóval, nem hangicsálnak, mint a tók lakói, hanem átérzik az idegen szépségét, melyet a hazai szellemmel kapcsolnak össze. —

Kazinczy ezen híres s a kortársak által magasztalt epistolát kezdetben Cserey Farkasnak ajánlotta. Az első adatot a költemény keletkezéséről a Csereynek 1809. okt. 17. írt levélben találjuk, midőn arról értesíti barátját, hogy hosszas »hézag után« újra megszállta a verselés lelke s Horatius útmutatása mellett főleg költői leveleket óhajt írni: »Most hozzád készítek egyet; és megtörténhetik, hogy úgy rekesztem-bé, hogy ki is nyomtathatom azonnal. Abban a Magyar Poezis felől szóllok; mert Epistoláimat nem akarom gyáva Gelegenhetsgedichtekre fordítani, vesztegetni. Az ollyannak csak momentaneus becse van, az illyen örökre interesszánt marad...«

Ezen szándékát azonban néhány nap múlva megváltoztatta,¹ mert meggyőződött, hogy a műben kifejezett gondolatok oly szoros kapcsolatban vannak a költészet kérdéseivel, hogy az epistolát csakis oly emberhez lehet címezni, ki maga is költeményeket ír.²

Berzsenyi hálás szívvel vette az epistolát, el is tette leveles ládájába unokái részére, hogy mindenkor büszkéek legyenek apjukra, kinek dicsősége egy Kazinczy ajkáról zengett. Rögtön átértette az epistola célját, észrevette, hogy Kazinczy ezen költeményben röviden összefoglalja mindazt, a mit a költészetben fontosnak tart. A két ember még a legjobb egyetértésben van egymással, még nyomát sem találjuk ebben az időben annak a félreértésnek, mely később megzavarta barátságukat. Berzsenyi még érzi, hogy Kazinczy

¹ Már okt. 29-én értesíti Rummy Károlyt, hogy az epistolát Berzsenyire címezte.

² »Hozzád kezdék készíteni egy epistolát. Aber es war zu sehr mit Sachen der Kunst voll, minthogy ollyanhoz ne kellett volna adresszálnom, a' ki maga is verseket csinál: és így azt Berzsenyirehöz adresszáltam 's neki el is küldöttem...« (Kazinczy — Cserey Farkasnak. 1809. nov. 13.)

oly magasan áll fölötte, hogy »tsak úgy közelíthetek, mint a' sártsa az etherbe ferdő sаст«. (Berzsenyi — Kazinczynak. 1809. nov. 25.) Büszke barátságára, dicsőíti irányának eszméit, és csodálja őszinte tisztelettel nagyságát: »Okom nints a hízelkedésre, sem néked a' gyanúra. Elég ditsőség nékem az, ha én Téged ismerni és tsudálni tudlak. A' Te mestereid csak azok, kik a természetnek leg első és legszerentsébb tanítványai voltak és a' mennyei poesist hozzánk lehozták. Ki hatott oly méllyen a' régiség' lelkébe, mint te? Ki tudja Horátz ajakait a' nagy világ' nyelvével oly édes harmóniába vonni, mint te? A' kinek az ízlés és annak minden grátiái oly tulajdonai mint néked, a' kinek lelke a' régiség leg remekebb alakjaival úgy bujálkodott mint a' tiéd, nem lehet annak szüleménye nem szép...«

Érdekes jelenség, hogy Berzsenyi későbbi életében ép a hozzá intézett epistola elvei ellen foglal állást. *Kritikai leveleiben* nem a legnagyobb jóakarattal bonczolgatja Daykának azon költeményét, melyet Kazinczy az epistolában, mint irodalmunk egyik legsikerültebb alkotását, idéz. Kimutatja, hogy a Kazinczy által dicsőített dal rímei gyarlók, kifejezései magyartalanok, szólásai rútak, — a költemény maga ízléstelen, értelmetlen s telve van a legképtelenebb ellenmondásokkal. Oly érzélgős az egész vers, hogy a sok *ah, ó, faj* a dalt gyermekes nyefegéssé alacsonyítják, »de mivel nem tudjuk miért nyefeg, bosszankodunk«. Még nagyobb gúnnyal, elkeseredéssel szól *A' versformákról* cz. értekezésében, melyben már teljesen lerontja a hozzá írt epistola elveit s tanait. Elismeri a klasszikus verselés szépségeit, még nagyobb magasztalással dicsőíti a nemzeti verselést, de nincs elismerő szava a nyugateurópai formára, mely véleménye szerint ép oly ízléstelen, mint a leoninisták nyűgös kínlódása. Annyi tény, hogy Kazinczy az epistolában első sorban a verselés nemére vonatkozólag ad tanítványainak oktatásokat, de az is kétségtelen, hogy Berzsenyi később mitsem támadott meg oly élesen, mint Kazinczynak e téren vallott elveit. A Ráday-féle verselés oly »igen messze távozik a' szépízletű középszertől«, egyszerűségtől, oly ellentétes s különböző »stylokot« kever össze, hogy minden jóakarata mellett is »semmi jót«, semmi szépet se tud benne felfedezni. A rimes metrumokban írt versek »azon íztelen időknek és nemzeteknek caricaturáji, melyek a szépet mindenkor a csecsebecsében, a' bábokkal tömött épületekben, mázos pofákban, lisztes tornyos parókákban, bufánokban s más illy példátlan íztelenségekben keresték és látták«. Nemcsak helyteleníti Kazinczy felfogását, hanem védelmébe veszi ép azt az irányt, mely Kazinczy részéről mindig gúnnyal volt kitéve s mely ellen az epistolát írta.

Berzsenyi már érzi a nagy igazságot, mely csak a későbbi időkben tudott diadalra jutni, hogy a költészet nemcsak szellemben, hanem formában is kell, hogy nemzeti legyen: »... költé-lyeinkben a' nemzeti szellemre figyelmeznünk illik, mert a' nemzetiségnek nagy része a' nemzeti ízlés.«

Látjuk a nagy ellentéteket Berzsényi felfogása s Kazinczy meggyőződése közt. Magasztalásokkal fogadja kezdetben az epistolát, melynek elvei ellen később ő maga intézte a leghevesebb támadásokat. Szólhat keserűség a sorokból, védhethe hevesebben a maga igazát, de nem tételezhetjük fel, hogy Berzsényi meggyőződése ellen írta volna későbbi észrevételeit s hogy tisztán személyi indokok készítették volna támadásokra. —

Nem lehet feladatunk lépésre-lépésre kimutatni meggyőződéésének átalakulását, — de felette fontos, hogy már az epistola első átolvasása után is voltak arra némi megjegyzései.

Kazinczy ezen költeményét is többször átdolgozta, — első alakjában okt. havában közölte Berzsényivel, — az újra átdolgozott verset pedig 1810. jan. 19-én küldte meg barátjának.

Berzsényi éig magasztalja a verset, de mégis sajnálja, hogy Kazinczy nem hagyta meg eredeti alakjában, mert az átdolgozással sokat veszett a költemény eredeti szépségéből. Második észrevétele már magának az epistolának tárgyára vonatkozik, midőn őszintén bevallja, hogy Kazinczy újításai »a' jambusok mértékében« és elisiói nagy zavarba ejtették. (Berzsényi — Kazinczynak. 1810. febr. 25.).

Mondanunk sem kell, hogy Berzsényi menten minden utógondolattól közli észrevételeit Kazinczyval, — sőt megígéri s biztosítja barátját, hogy minden szavát parancsnak veszi, melyet követni óhajt. Engedelmes s hű tanítvány volt még, ki meghajol a tekintély előtt, ki sejtí ugyan az igazságot, de még nem meri kimondani. — Már máskép szól Kritikai Leveleiben, midőn bátran kimondja, hogy Kazinczy feláldozta a forma kedvéért a gondolatot s a sok átdolgozással csak megrontotta költeményeit: »Vesd össze Kazinczynk' ezen szép dalának: *Fogy az élet* stb. kétféle átdolgozásait, s fogod érezni, hogy az előbbinek nagyon természetes, ugyanazért nagyon szép folyama, az utóbbiban szembetűnőleg akadoz; s fogod érezni poéziánk' előmentének egész hisztóriáját, a mi természet szerint csak abban áll, hogy a bilincs-zörgésnek, e gondolat' és beszéd természetes folyamát, s azzal a legfőbb kecséit feláldozzuk.« Még élesebben támadja újításait a verselés terén, melyek szerint némi jóakarattal a *Miatyánkot* is mértékes versnek lehet hirdetni. —

Berzsényinek sok tekintetben igaza van, de nem szabad felednünk, hogy az epistola megírása után 20 év múlva tette meg ezen észrevételeit, midőn irodalmunk már kilépett gyermekkorából s Kazinczy önzetlen munkálkodása, áldásos működése már meghozta a maga gyümölcsseit. — Lejárt a Ráday-féle verselés ideje, de diadalt aratott a költői nyelv, finomság s ízlés. Még egy tételét igazolta az utókor, mely igazat adott Kazinczy felfogásának, hogy a magyaros verselés csak akkor zengzetes, ha a rímelő szótagok egyúttal időmértékben is egyeznek. —

Említettük, hogy a Berzsényihez intézett epistola nem adja

meg egymagában Kazinczy hű képét. Nincs eléggé kidomborítva benne Kazinczy jellemének azon vonása, mely nélkül működését nem tudjuk elképzelni. Szíve csupa szeretet és gyöngédség, — egész működése kitartó s türelmes tanítás, — keresi az érzékeny jeleneteket s sírásra fakad egy hervadó virág láttára, — de a másik pillanatban makacsság s vakmerőség fogja el lelkét, elveszti türelmét s ostort ragad, hogy sújtsa ellenfeleit és gyönyörködjék a a vérző sebekben, melyeket kíméletlen támadasai ejtenek. —

A támadó, ellenfeleit gúnynyal ostorozó Kazinczy képét, megjeljük a *Vitkovichhoz* írt epistolában. — Nem szívlelte soha a népies irányt s gyűlölt mindent, mi a csiszolatlanság bélyegét viseli magán. Jellemének inkább megfelelt bizonyos mesterkélttség, merev szabályosság, mint a természetes őszinteség s egyszerűség. A magyaros iskola sokkal közelebb állott a létező világhoz, semhogy annak reálisabb felfogásában, egyszerűbb s népies nyelvben élvezetet találhatott volna. Üldözte mindig, hiszen meggyőződésé vált, hogy ennek képviselői akadályozzák a nemzet előhaladását s vetik a legtöbb gáncsot a művelődés s csinosodás elé. —

Az epistola keletkezéséről a következő fontosabb adatokat jegyezhetjük fel:

Vitkovich 1809. szept. 4-én maga kéri fel Kazinczyt, hogy írjon egy dalt, mely hirdesse az utókornak, hogy egymást ismerték s szerették, hogy ő volt az óhitűek közt az első, ki mint magyar író óhajtotta hazáját szolgálni: »Egyéb nints hátra, hanem hogy arra előre emlékeztesselek, ha az Ellenség rajtunk ütt itten s' a' Háború záporja valami módon engem is elsodor, tartanád fenn egy két verses sorral emlékezetemet. Ezt nem annyira ennen ditsőtisémeért, melylyet, való, hogy szeretek, mint azért kívánom Tőled, hogy Hitem sorsosai valaha Hamvaim felett minden Keletkor virúlni látván Nefejejtskédet, buzdúllyanak, hevűllyenek nyerni Magyar heliconi Babért. — Mert azt magam is megösmerem, vallom is, hogy az ó hitűek közül, kik Magyar Országnak köszönhetik léteket, Vitkovitsod első, ki a Magyar nyelvben literatori Előmenetet teve.«

Kazinczy csak egy év múlva teljesítette Vitkovich kérését. Most is csak lassan, munkáját hónapokkal félbeszakítva, tudott a költemény teljesen elkészülni. Augusztusban 2 nap alatt 60 sort írt, azután pihenteti tollát, míg végre 1811. jan. 27. jelenti Rummy Károlynak, hogy befejezte az epistolát.

A kész költeményt rögtön elküldi Vitkovichnak, ki alig talált szókat, melyekkel e kitüntetést megköszönje: »Barátom! általad szerzett örömemet lehetetlen kifejeznem. Minthogy érzékeny vagyok, mindenem érezte azt a jót, azt a szívet, melyet ezen Epistoládban nékem tettél. Áldás rád és tiedre! Hidd el, egygy olly emléket emeltél nekem, és tettél ez által előmbé, melyre valahányszor tekintek (fogok pedig, míg élek, mindig) annyiszor tollra gyuladok, és Leszszingeimet, Epigrammáimat jobbitni, 's Literaturánkat, melyre Egedül Bátsmegyei, Magyar Geszner, két Orpheus gyullasztott,

többekkel, nagyobbakkal szaporítani sietek: hogy így a Magyarok előtt megbizonyíthassam azt, a mit felöllem kihirdettél, és egyszerűsmind példammal már általad elhíresítve lévén, több olyakat buzdítsak Anyai Nyelvünknek tanulására és terjesztésére, kiket vagy a Hitség vagy Nemzetiség magyarul beszélni, tudni elidegenített. Ez legyen Epistoládért jutalmod, ez legyen érdemem.« (Vitkovich — Kazinczynak. 1811. febr. 19.).

Ha a Berzsenyihez intézett epistola a Virágokra emlékeztet, úgy a Vitkovichhoz írt költemény csak a Töviseket juttathatja az ember eszébe. Annyi tény, hogy nemcsak a gondolatok közössége s tárgy azonossága, hanem a cél s a hatás, melyet a kortársakra gyakoroltak, is az epigrammákhoz köti ezen két epistolát. Kazinczy kezdetben úgy is tervezte, hogy a Vitkovichhoz írt verset felveszi az epigrammák közé, hiszen érezte maga is, hogy ezen két »aesthetikai tárgyú« epistola méltón kiegészíti az epigrammák gondolatait s elveit.¹

Az epigrammák közt *A' neo- és palaeologusz* cz. költemény áll legközelebb a Vitkovichhoz írt epistola gondolatköréhez. Csak leveleiből tudjuk, hogy mindkét versben első sorban Debreczent s a kálvinista költőket óhajtja gúny tárgyává tenni, kik felfogása szerint mintaképei a szellemi elmaradottságnak.

Az »Istentelenül korbácsoló« epigrammában Fürmender uram, mint Debreczen városának bírása, mélyen elkeseredik, hogy már fia is leveti az ősi öltönyt s többé nem duzzad »négy öt kendőtől vastag nyaka«, hanem párisi divat szerint öltözködik. Kesereg a »nagy« Fürmender, mert az ősi szokások kiveszésével elpusztúl a magyarság is. Gyűlöl mindent, mi az újítás színezetét viseli magán, mert népünk fennmaradásának egyedüli védőbástyáját a merev elszigeteltségben látja. »Nem magyar a' nyelv már«, mert az ifjú nemzedék elszokik a régi, népies kifejezésektől, melyekkel őseink éltek s szélteben használják immár az érthetetlen szókat: csend, kecs, kegy, remény, év s barátné. Így pusztul nemzetünk, jutunk korcsosodásra, mert idegen ízlés, idegen szellem lepi el népünk gondolkozását. A gúnyt, melylyel a maradi felfogást ostorozza, az epigramma két utolsó sora fejezi ki:

Für-men-der,
Fürmender, Te ne légy Urficska: te nagy,
Légy Fürmender! te, légy Elegánt, Elegánt!²

¹ »Minthogy az az Epistola Aesthetikai tárgyú Epigrammáimhoz nem volt volna illetlen, oda nyomtattatám vala: de ezt azért is nem akartam cselekedni, hogy az Index B(iblio)thecae Szechenyianaeben az Epistola címje kiíratassék, 's fenn tartassék emlékezete, hogy 'a szent Cyrill' és Methodius' hitén lévőek között Vitkovich volt az első, a' ki magyarul írni méltóztatott.«

² »... das Wort kommt aus dem deutschen: Vormund...« (Kazinczy — Rummy Károlynak. 1810. jan. 22.).

Ugyanezen gondolatokat fejtegeti a Vitkovichhoz írt epistolában, melyben a maradi felfogás ápolóit s terjesztőit sujtja. Az éles gúny, melylyel Kazinczy ellenfeleit ostorozta, ritkán nyilatkozik verseiben oly szellemesen, mint ebben a költeményben. Az epigrammákon kívül alig van műve, mely oly mély hatást tett volna az ellenfél embereire, mint ezen epistola. Megúnták végre a folytonos támadásait s kiléptek ők is a küzdőtérre, hogy felvegyék vele a harcot s összemérjék kardjukat.

A költemény felrázta az ellenfélt tétlenségéből, — nem tudták többé eltérni az epés gúnyt, melylyel Kazinczy a maradi írók képviselőjét, Hőgyészi Hőgyész Mátét illette:

Kazinczy szakadó esőben érkezik Debreczenbe. Alighogy megpihent, jelenti az inas, hogy »Egy nem-tudom-ki« óhajtja tiszteletét tenni. Belép az idegen bojtos pipaszárral, sallangos kostókkal . . . és nagy csomó írással. Kazinczy rögtön érzi, hogy oly emberrel akadt most össze, kivel mindenről, csak ép tudományról s költészetéről nem lehet beszélni. Nem tud s nem bír tőle szabadulni. Hőgyész falun élt, hol malmában verseléssel foglalkozott. Csak azért vágyott régóta Kazinczyval megismerkedni, hogy ítéletét hallja azon verseiről, melyeket a pásztorok oly nagyon dicsérnek. Tréfának veszi s nem képes elhinni, hogy Kazinczy komolyan kérdezte tőle:

kit levél

Vezérül a szép pályán? Rajnis-e

Példányod, és Szabó? Dayka-e s Virág?

Amúl-bámúl, hogy Kazinczy ily »rossz verselőket« dicsér. Hiába állítja Kazinczy, hiába erősíti esküvel, hogy komolyan beszél, Hőgyész makacsul megmarad állításai mellett s meg van győződve, hogy Kazinczy minden szava, melylyel dicsér, titkon adott dőfés, és minden gúny, melylyel ajkán szól, tulajdonkép magasztalás. Ismeri ő Kazinczyt, átlát tisztán a szítán és csak az ostoba Mihók nem éri fel észszel, hogy Kazinczy szavait nem szabad szószerint s komolyan venni. Van ő olyan okos ember, kit nem lehet tévútra vezetni, ki jól tudja, hogy minden dicsérő szava, melylyel Virágot s Daykát magasztalja, tulajdonkép a legegésőbb gúny.

Kazinczy megdöbben ily sötét vakság láttára, de át kell esnie még a legkínosabb kínzáson is, végig kell hallgatnia Hőgyészi Hőgyész Máté legsikerültebb versét:

Az istenek nagy gyűlést hirdetének

A Szensgellér' hegyén, s Árpád királyunk

A nemzet íróit mind bémutatta.

Jobbra a poéták, balra a prózaisták

Fogának helyt, és íme Dicspiter

Tüzet lobogtat s mond: Eredjetek

Amott van a tárgy; lássuk, ki a legény!

Előjön a szakállas »Régiekről«,
 Futásnak indul, s ím — orrára esik!
 Előkerül köszvényes lábain
 Sylvester, futni kezd, s — orrára esik!
 Előkerül Thinódi, jó Sebésztén,
 Bűdöslük a bortól, s — orrára esik!
 Fut Pesti Gábor is, s — orrára esik!
 Dúdolja Ilosvai Toldinak bikáját,
 Halad, szökkik, s ah, most! — orrára esik!
 Így Szenczi-Molnár, és Filiczkiye;
 Így Zrínyi Miklós bán; és Gyöngyösi;
 Így a szegény Beniczki uram, s azok
 Kik a poétai krónikában élnek.
 De végre előjön Gyárfás, s rókaprémű
 Dókáját ölbe fogja, s megszalad,
 A szem sem éri, s nézd, — a tárgy övé!
 S lett s nőtt s maradt! ezt zengi Jupiter,
 És Jupiterrel a Gellér' hegye! . . .

Kazinczy kinnal, izzadva hallja ezen »kegyetlenül szép« verset és megdöbbenve értesül, hogy vendége tulajdonkép az ő példáját s elveit követve, írta ezen sorokat. Büszkén vallja Hőgyészi Máté, hogy ép oly mértékben sikerült utolérnie ezen költeménnyel Kazinczyt, mint Kazinczynak megközelítenie Hans Sachs nagyságát.

Kazinczyt kínos helyzetéből gróf Dessewffy József menti meg. Hőgyész, midőn megtudja, hogy egy »Gro-óf« érkezik és hozzá még olyan ember, ki Virágnak jó barátja s »érte botra kél«, kapja verseit s elszökkik. A torturának tehát vége szakadt, de a kínozót is utoléri méltó büntetése. A cselédek tolvajnak nézik, »öklezik, rugják, ütik, verik«, de ő ekkor is rendületlenül kiáltja, hogy csak az az igazi poéta, ki:

Köztünk lett! Köztünk nőtt! Köztünk maradt meg.

Az epistola czélzata világos. Fürmender az életben nem ismer haladást, Hőgyészi Máté pedig a Fürmendereket magasztalja, az ő részükre írja verseit. Mindketten megtestesült alakjai az elmaradottságnak, kisvárosi szűkkeblűségnek, mely a falujába visszavonult s a világ folyásáról mitsem sejtő ember torzképét adja. A míg a Fürmenderek virulnak, a Hőgyészi Gyárfások pedig oly közönségre találnak, mely kontárkodásukat tapssal fogadja, addig hiába várja Kazinczy, Kölcsey s Szemere, hogy megértsék azt a szellemet, melyet műveik lehelnek. És Vitkovich is hiába szegődött a magyar nyelv munkásainak sorába, hiába írta epigrammait és meséit, »melyekre Lessing is javaival nézne«, őt is csak utoléri végzete s »orra bukik« a nagy versenyen.

A legélesebb gúny s bátran mondhatjuk, hogy a legbántóbb megvetés hangja vonul végig az egész epistolán. Az epigrammák

finomabb, rejtettebb célzásait talán nem is értette meg mindenki, de az epistola nyersebb kitételeit, támadásait megérezte az ellenfél. Feljajdultak, mert csordultig telt immár a pohár.

Csak tanítványai tapsoltak örömben s biztosították Kazinczyt, hogy ezen költeménye felülmúlja eddigi alkotásait.¹ Ritkán is találunk Kazinczy művei közt oly munkát, mely oly élethűen festene jellemet, oly élénkséggel beszélne el eseményt, s melyben satyrizáló tehetsége oly világosan kitűnnék, mint ebben az epistolában. Nem ismer középutat, csak magasztalni, vagy süjtani tud. Vitakoztak az ő fellépése előtt is egymással írónk, elfajult akkor is a küzdelem, de alig akadt ember, a ki a legmerészebb hangon az egész nemzetet szólítsa maga ellen harczba s erőt érezzen az általános felháborodással szembeszállani. Kazinczy megvívta a nagy harczot, maga indította meg a nagy mozgalmat s fenséges küzdelmében néhány tanítványa s az elvek igazsága segítette győzelemre. Csak addig, míg fel sem vették a támadásokat, míg rá sem hederítettek a harczra hívó szózatra, volt nehéz a küzdelme, de eldőlt rögtön a csata sorsa s Kazinczy győzelme biztosítva volt, mihelyt az ellenfélt sikerült kicsalni a nyílt küzdőtérre, hol érvek s okok mérik össze kardjukat. Az epistola irodalomtörténeti fontossága ép abban rejlik, hogy végre sikerült vele felrázni az ellenfélt téttlenségéből, sikerült oly csapást mérni a maradi párt embereire, melyet megéreztek s melyre feljajdultak.

Az epistola azonban korántsem érthette volna el ezt az óriási hatást, ha Kazinczy fel nem szólította volna Vitkovichot, hogy a költeményt kiadja. Vitkovich készségesen teljesítette Kazinczy óhajtását s az epistola végre 1811. június havában megjelent a nyilvánosság előtt.

Kazinczy várta, leste a hatást, nem is volt soha más célja támadásaival, mint feleletre kényszeríteni, szólásra s védekezésre bírni ellenfeleit. Az első hírt 1812. márcz. havában veszi, midőn arról értesül, hogy megmozdult végre a támadásra egész Szatmár vármegye. A főispán megneheztelt s sértve érezte magát azért, mert Kazinczy az ő megyéje ellen írta a »pasquillust«, a nemesek pedig felháborodtak a merész s sértő vádra, hogy Szatmár megye nem adott volna Sylvester óta a hazának költőt.

Úgy érezzük egyszerre, mintha tényleg már más emberek, más lelkek élnének a hazában. Mintha már nemcsak írók s költők, kik csupán egymásnak írják műveiket, élnének, hanem érdeklődő közönség is, mely tudomást vesz egy-egy irodalmi jelenségről. Nem is olyan régen még hideg közönnyel, gúnyolva s lenézve a magyar könyveket, semmire sem becsülve nyelvünket, tekintették az első harczosok küzdelmeit s most egyszerre felháborodik egy

¹ »Pesti barátim azt írják, hogy ezen Epistolám Virágnak, a' Poetának, 's Pesti barátimnak ítéletek szerént minden egyéb poetai próbáimat felülmúlja . . .« (Kazinczy — gróf Dessewffy Józsefnek. 1811. jul. 16.)

egész megye a hallatlan gyanúsításon, hogy az ő földjükön nem akadt volna író, ki a hazai nyelvet nem művelte, a nemzeti irodalmat nem szolgálta volna. Becsületbeli kötelességöknek ismerik a méltatlan vád ellen tiltakozni s hirdetni nemzeti büszkeségöket, védeni a magyar nyelvet s irodalmat.

A főispán üdvözlétét küldi Kazinczy feleségének, ki vérbeli rokona volt, de egyúttal megüzenteti a férjnek, hogy vele az iszonyú megbántás következtében megszakított minden rokoni kapcsolatot, a nemesek is a hallatlan sértést tárgyalják, melyet bosszúlatlanul, felelet nélkül nem hagyhatnak.

Kazinczyt pedig ezegyszer ártatlanul érte a gyanúsítás, mert az epistola éle nem volt ép Szatmár ellen irányítva, és megírásánál nem is gondolt arra, hogy egyedül a szatmáriakat sújtsa támadásaival. Sietett is rögtön megnyugtatni a háborgó kedélyeket, hogy Hőgyészi Hőgyész Máté nem élő személy, hanem egy »egész genus repraesentánsa, és nem Individiumé«; a megyének pedig ép oly kevésbé lehet oka a neheztelésre, miként nem haragudtak meg a calabriaiak Horatiusra, ki az ő praetorjukat tette neveltség tárgyává és nem vették zokon Cervantestől La-Mancha lakói sem, hogy a költő Don Quijotte-t az ő tartományuk fiának mondja.

Kazinczyt bosszantotta a kicsinyes okoskodás, várta a feleletet, de nem óhajtotta azt, hogy alárendelt s jelentéktelen dolgok támaszszanak vihart. Nem a fölött óhajtott vitatkozni, hogy helyesen s igazságosan tette-e Hőgyész születési helyét Szatmárba, hanem azt várta, arra kívánta a felelőket szorítani, hogy a műben kifejezett elveket czáfolgassák. Tudományos csatát óhajtott támasztani tudományos kérdések körül, nem pedig elvitatkozni lényegtelen dolgok fölött, melyek semmiféle haszonnal nem járnak.

A szatmáriak sem hagyták ennyiben a dolgot, érezték maguk is, hogy egyszerű tiltakozással nem intézhetik el az ügyet, hanem felelniök is kell a támadásra. Nemsokára meg is jelent *Máté-Szalkai Hőgyész Máté Válaszsa a' Poëtai Episztolára . . .* cz. alatt az első röpirat, mely állást foglal Kazinczy ellen. A 8-adr. 1—16 lapból álló s hexameterekben írt munkának szerzője valószínűleg Mándy Imre, Szatmár megye táblabírája.¹

Fáma istenasszony felkeresi csendes magányában Hőgyészi Mátét, hogy átnyújtsa neki »a' Tudományokba merült Széphalmi Poëta elmés rajzolatokkal meg-remekelt« epistoláját. Végigolvassa a művet, de hideg verejtek lepi el egész testét a méltatlan vádak hallatára, melyekkel Kazinczy a szatmári lantosokat sújtva gyalázza. Csak a gonoszság s elvakultság állíthatja:

Hogy Szatthmár nem szült Vers-Irókat, se Poëtát. Hallatlan vád, melyet világosan megczáfolnak a puszta tények. Czírjék János, ki »Kodrusrnak ki-botsájta Versbe szerelmét«, — testvére, Mihály,

¹ Nemsak Kazinczy, hanem Kölcsey s egy fiatal szatmári prókátor, Ajtai, vallja, hogy Mándy írta a választ. (Vitkovich, 1813. jún. 29.)

a Helois s Abelárd fordítója, — Hannulik, »Horác testvére«, — Isaak Gáspár, »Kalliope kegyeltje«, — Isaak Sámuel, »a' Mnemozúne sajáttya«, — Szirmay s fia, György, »a' Mu'sák követői«, Gáspár Pál, Gyarmati Kézi, Kiss Áron, Szabó András, Dettrich, Kölcsey, a Mártonok s Mándyak mind nemes Szatmár megyének kiváló fiai és érdemes munkásai a hazai literatúrának.

Fontosabb a felelet befejező része, melyben elítéli a szükség-telen szófaragást, védi a nemzet ősi szokásait s nyelvének tisztaságát. Senki sem fogja helyeselni Kazinczy eljárását, ki csak azért veti meg a jó magyar szókat s kitételeket, hogy minél szokatlanabb és érthetlenebb legyen írása. Gyárthatunk új szókat, ha arra a szükség kényszerít, de senki sem fogja követni Kazinczy példáját, ki a Vitkovichhoz írt költői levélben is a *vers-szerzőből* — *poétát, Józsefből — Pipszet, levélből — epistolát* gyártott és belekeverte az *Anch'io Pittore*, meg *φοβεροτατώσ*-t, a mely kitételeket a magyar ember ugyan sohasem fogja megérteni. A költőnek, ha csak némi hatásra s elismerésre óhajt számot tartani, úgy kell írnia, hogy nemzete is megértse minden szavát:

Nem magadért írsz: — hát úgy irj, hogy mások is értsék;
 Én, ha nem értem ugyan, egye-meg Szerzője gyümölsét;
 És ha nem érti az Eggyidejű; mint értse utánnad
 A' Fijad és Unokád? — 'S Ha nem érti; ki tudja becsülni? . . .
 Dolgot azért Hőgyészi, — ne szót — kergess; — de ha szó kell
 Ujj; — szabad azt, — de tsak ám csinnyán tekerítve faragni:
 Né-hogy az Áll-szókkal Nyelvünkéből maskara váljon.

Fáma istenasszony végre még arra kéri Hőgyészi Mátét, hogy ne tekintse az emberek külsejét, hanem maradjon ezentúl is a maga egyszerűsége, őszintesége mellett, mert »hol sok a' hajtogatása deréknek, igen kevés a' szív«, ne botozza ki házából a vendéget, ki tisztelettel közeledik feléje, mert

Tisztelet, és görtsös-bot nem jól hangzanak össze.

Ez volna rövid tartalma annak a válasznak, melyben az ismeretlen szerző Kazinczy támadását visszautasítja.

Tárgyilagos, nyugodt hangon bírálja Kazinczy felfogását s bár nem bocsátkozik a széphalmi mesterrel hosszas vitatkozásba, mégis világosan kifejti nézeteit a nyelvújításról s Kazinczy egész irányáról. Nyomat sem találjuk a mérges csipkedésnek s mégis elég szellemesen háritja el a támadást. Komoly hangon, kissé erőltetett, de mégis vonzó nyelvezettel védi a maga igazát. A kis munka minden élessége abból áll, hogy visszafordítja Kazinczyra ennek saját szavait s ugyanazon kitételekkel háritja el a csapást, a melyekkel Kazinczy sújtott. Mellőzi a személyeskedés rút esz-

közét, csak egy sorban szúr élesebben, midőn azt állítja, hogy Kazinczy oly emberhez intézte epistoláját,

A' kit a' minap egy Flautának tett szava nagyvá . . .

Elismeri Kazinczy érdemeit, tudja, hogy sokat köszönhet fáradozásának a haza, de helytelenül cselekszik, midőn a Parnaszusról letaszítja a Tisza árva gyermekét. Nem versenyre akarnak vele kelni, de azt mégis megérdemlik, hogy a szatmáriaknak is jusson egy szegényes, kis »kalyiba« a Helikon tetején, a hol Kazinczy immár fényes palotát emelt magának.

Szatmár nem felejtette el a súlyos sértést, melylyel állítólag Kazinczy megbántotta a megyét, a nemzet fiai már nagyon érzékenyek lettek minden legkisebb gyanúsításra, mely nemzeti büszkeségöket érintette. Ők voltak az elsők, kik 1815-ben Beregszászi Nagy Pál részére 1000 frtot adtak össze hazafiúi hűségéért, hogy csak folytassa Kazinczy ellen a támadásokat s védje nyelvünk szűzies tisztaságát »annak gonosz rontóji ellen«. (XIII. k. 379. l.)

CZEIZEL JÁNOS.